

Postmodernizm ve Hukuk

“Boyutlar Arası Bir Geçişe Yaklaşım Denemesi”

H. Serdar TABANOĞLU^(*)

Filmli bir açılış yaparsak; atılı bulunan yukarıdaki başlık, yani konumuz, Meeting Joe Black'de uhrevi alemde gelen Azrail'in dünyadaki hayatında muhatap olduğu “ölüm ve vergiler” biçimindeki eşleşmeye dayanarak: “Bu ne saçma bir eşleşme böyle!” dediği gibi tuhaf ve garip bir ikili olarak görülebilir ki, sadece tanışma düzeyinde kalan yakınlıkla değerlendirdiğimizde farklı gerçeklikleri olan ve birbirini ne maseden ne meceden ne de celbeden bir ikili olması dolayısıyla yapılan itham doğrulaşır. Bu metnin ilk amacı ise tanışıklığı arttırıp olası ithamları geridürdürdür.

Postmodern bir hukuk hakkında konuşmak, kanımızca teorik kırıntılarla yetinmek ve postmodernin üst dilini hukuksal bağlama dolaylama yoluyla oturtmaktan ibarettir. Ama bu, konunun “zorlama” olduğu anlamına gelmez. Sadece, postmodernizmin klasik düşünsel stratejilerden büyük farklılık göstermesi dolayısıyla teorik sahası ve manevra alanı olarak hukuku etkileyerek, dönüştürebilme potansiyelinin karakteri üzerine “zorlayıcı” bir karşılaştırma ve değerlendirme gerektiği anlamına gelir.

Metin, doğrudan doğruya hukuki araştırmalar yapan bir dergiye doğacağı ve amacının hukukun pek de “pozitif ve salt” olmadığını gösterip inadına hukuku dışarı taşımak istediği ve hukuku çok da müphem bir kavramla andığı için çıkış olarak, postmodern anlatısı ağır basan, yer yer hukuka dalan, her biri bir kitap konusu olan başlıkları özetleyen bir yapıda olacaktır. Yine aynı sebeple; sadece ve sadece postmodernin hukukla olan bağlantısı irdelenmeyecek, bunun irdelenebilmesi için asgari şart olan postmodern formasyon ve ana hat da oturtulmaya çalışılacaktır. Post-

modernin mahiyetini “oturmuşça” bilindiğini bir veri olarak alamadığımız için, hukuksal yönden daha derin karşılaştırma ve ilişki saptama asıl görevini ise okuyucuların kendisine bırakıp, biz giriş düzeyinde kalacağız.

Postmodernin, modernitenin bir sonucu mu, devamı mı, gelişmiş bir hali mi, inkarı mı, yoksa tamamen reddi mi olduğu, yine ne oldu da moderniteden postmoderne geçildiği gibi alışılmış soru(n)lar, şimdilik burada sorulmayacak, bunun yanında süregelen tartışmalardan olan postmodernin teorileşip, teorileşmediği tartışmaları ve aradaki bölünmenin mahiyetinin niteliği, postmodern bir kavramsallaştırmanın olanaklılığı gibi teorik alevlere de girilmeyecektir. Zira bu tartışmalar, kendi tanımının yapılmasını bile sorunsallaştıran postmoderne özgü kafa karışıklıklarıdır ki postmodernin “ne o ne de bu” (ve “hem o hem bu”) şeklindeki doğasının sirayetidir. Garip bir şekilde postmodernizmin tanımsız olması, sadece postmodern okuması yapılarak anlaşılabilir. Bu nedenle biz, sonuç bölümünde postmodernin paradoksu olarak adlandırdığımız kavramı açıklayınca kadar postmodernin tanımı, anlamı, modernlikle arasındaki farkları, benzerlikleri, teorisyenlerin birbiriyle alakasız postmodernlik anlayışlarını ve terimin tam mahiyetini sonuç bölümünde tartışmak üzere, ama şu an metnimizi bir ayırımın varlığı üzerine temellereyerek, şimdilik tehir etmeyi uygun bulduk.¹

Postmodern mantığın bizatihi kendisi bize birtakım hukuki ipuçları verir ki ileride tartışacağımız gibi biricik, orijinal bir postmodern

(*) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi.

¹ Böylesi bir analiz için bkz.: Steven Best, Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, çev.: Mehmet Küçük, Ayrintı Yay, 1991. Kitap modernlik ve postmodernlik arasındaki kavramsallıklarla ilgilidir.

hukuk teorisi bulunamaz. Bulunan (belki) postmodernite ve ayrı olarak hukuktur.

Biz, postmoderni bölüp, parça parça analiz edecek ve her bölümün sonunda gelinen noktayı hukuksal çerçevede değerlendireceğiz. Postmodern bir hukuk okumasını sağlıklılaştırmak için de felsefik ve hukuksal bazda postmodernin kökü olan modern döneme ilk başta girecek, daha sonra sırayla modern dönemden tepkisel bir kopuş olarak postmodern perspektif, yapıtaşlarının ayrıştırılacağı postmodern anatomi, postmodernin çeşitli teknolojik düzlemlerde ortaya çıkan ideolojik yapısının irdeleneceği postmodern arkeolojiye eğilip nihayet sonuçta geldiğimiz noktayı özetleyeceğiz.

Postmodernizmin Kökleri

Postmodernizm tepkisel, yani “olumsuzlayıcı akıl” ürünüdür. Olumsuzlayıcı akıl ise oluşturucu akıl tarafından oluşturulmuş olan oluşturulmuş akli olumsuzlayarak oluşan akıldır.² Postmodernite, bu anlamda meşru gerçeklik ile onu oluşturan zihniyet arasına girerek meşruiyetleri deşifre ettiği için postmodernizmin olumsuzladığı moderniteyi ve de modernitenin olumsuzladıklarını anlamlandırmak ve konumlandırmak postmodern bir perspektif için zorunludur. Bunun için bizatihi modernitenin temel aygıtları ve dinamikleri; yani kendisi değil, modernitenin hukukla olan ilişkisini ortaya koyabilmek için ilk başta modern hukuka yön veren modern felsefe irdelenecek, değer üst yapılar bunun üzerine bina edilecektir.

Ayrıntılı bir analiz vereceğimiz beklenmemelidir, zira basitçe yapacağımız, süreçlerin temel donelerini ortaya koymak ve geçişin mahiyetini anlamaktır. Yoksa etraflıca bir kavramsallaştırma yap(a)mayacağız.

Modernite, bazı sorunlara rağmen aydınlanma, hümanizm, kartezyen felsefe ve rasyonalizasyon gibi kavramlarla bire bir akraba olduğu için terimler arası farklılıktan çok benzerlik ve mantıki yer değişebilirliğini kâle alırsak, postmodernin modern eleştirisinin kaynağına geçebiliriz.

² Yusuf Kaplan, *AKV İletişim Felsefesi Dersi*, basılmamış ders notları.

Modern Felsefe

“Aklını kullanabilme cesaretini göster” sloganıyla yola çıkan aydınlanma -kendi tanımlamasıyla- insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Sözünü ettiği bu ergin olma durumu ise; insanın kendi aklını başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanmasıdır.³ Kant’a göre aydınlanma çağı aklın önündeki perdelerin kaldırılacağı insanın ergenlik dönemine ulaşmasıydı.

Kilise geleneğinden çok şey öğrenen ve protestan tecrübesinden ilham alan modern felsefenin başat dinamiği Rönesans hümanistlerinin yaptığı şey; yani, Tanrı’nın yerine insanı koymaya, insanı evrenin merkezine yerleştirme çabalarıdır.⁴ Heidegger’in, Protagoras’tan ödünç alarak dediği gibi; artık her şeyin ölçüsü ve ölçütü, (Tanrı değil) insandı. İndirgemeci de olsa diyebiliriz ki, tüm modern, aydınlanma ve hümanizm felsefesinin özü, sözü edilen bu “antopocentric” yani insan merkezli, insanın her şeyin referansı, anlam kaynağı yani gösterileni olduğu bir dünya tasavvuruydu. Habermasın’da dediği gibi, modernite insanı tüm yaratıkların merkezi ve ölçütü haline gelmesi olgusuyla tanımlanır. İnsan subjektumdur. Tüm varlıkların altında yatandır. Yani modern terimlerle, tüm nesneleştirme ve temsilin en dibindeki şifredir.⁵ Bu bağlamda modern dünyanın idesi, insanın doğuşu ve tanrının ölümüdür.⁶ Modernite sadece tanrının insan tarafından öldürüldüğünü değil, son kertede tanrı rolünün insan tarafından oynanmasını simgeler ve insanın tanrısallaştığı bir döneme tanıklık eder. İlk olarak felsefik planda tanrının olmasıyla kazanılan aşkın ile içkin arasındaki sevgiye dayalı dinsel gerilim, moderniteyle aşkın ve içkin arasında nefrete dayalı ateistik bir

³ Buhm Schrodeer, *Aydınlanma Hareketi ve Felsefesi*, çev.: V. Atayman, Birikim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 213.

⁴ Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, çev.: Alev Türker, Ayrıntı Yay., 1993, s. 35.

⁵ Kumar Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kurumları*, s. 145.

⁶ Ernest Wolf Gazo, “Postmodernizmin Aydınlanmayı Eleştirisi” *İslami Araştırmalar dergisi*, no. 1, 1992, s. 9.

çatışmaya dönmüştür.⁷ Görünümlere ve üretilen aygıtlara akseden, oluşturulan tüm tasarımların ve dizayn girişimlerinin esası buradan hareket eder. İleride aktaracağımız ötekinin bastırılma sürecinin arka planında da benzer olarak Derrida'nın belirttiği gibi modernitenin metafiziksel yapısı gereği bir dizi ikili karşıtlık yaratması süreci vardır. İlk başta ikili karşıtlık yaratılır, sonra da ikinci terimler birinciye tabi kılınır: Akıl-delilik, batı-doğu, erkek-kadın, uygar-ilkel, birey-toplum, insan-doğa ve nihayet belki de en başta saymamız gereken insan-tanrı.⁸ Yani Modern dönemle birlikte tanrı-insan eşleşmesinde görünürde skor, insan "lehine" bozulmuştur.

Modernin kaynağında olan bu tanrı-insan çatışması ise pratiğini göstermekte gecikmemiş, bilimsel devrimlerle de kendini yoğurarak en birincil özelliğini; kategorik, ayrıma dayalı, sistematik ve mekanik bir tecrübeyi üretmiş, tüm eşleşmeleri savaş meydanına çevirerek, aklın duygulara karşı, bilimin dine ve büyüye karşı, hakikatin önyargıya karşı, bilginin itikada karşı, aklın kalbe karşı, düşünmenin eleştirel olmayan varoluşa karşı, rasyonelliğin duygusalığa karşı, egemenliğin göreneğin yasasına karşı zorlu bir savaşa salık verilmiştir. Sınıflandırmalar burada bitmemiş, kutsalla profanı, ruhla bedeni, fikirlerle şeyleri, zihinle eylemi, özel alanla kamusal alanı birbirine çatışmacı olarak tasarlamıştır. Bu düalizm ise beraberinde ahlak, bilim, sanat gibi nosyonları özerkleştirmiştir. Sonuçta doğal olarak saf bir bürokratikleşme, özerkleşme ve uzmanlaşma türemiştir.

Düşünmenin ontolojik yeterlilik olarak ortaya konup insan ve doğanın birbirinden ayrıştırılması sonucu, ilk başta bir kod ve format bozulması çalışması yapılarak eski dünyanın büyüü bozuldu. İnsan ve doğa yeniden keşfedilerek kozmik alemin "yırılması", Newton mantığının dizginlediği, tabiatın sosyalleştirilmesi ve yasalarının keşfedilerek "görüntünün kavramsallaştırılması" çalışmalarına insanı yöneltti. Modern bilimde bu aşamada süratle keşif yaparak kuralları çözecek ve arzulanan dünya cennetine kavu-

şulacaktı. Buradan doğan sürekli iyiye ilerleme fikri sayesinde de, zaman mekanikleştirildi ve kategorileşti. Modernliğin zaman anlayışı çatışmacı idi.⁹ Bu tasarlama ve örgütlenme algısı da sosyal hayata yansımış, toplumsal örgütlenme biçimi ve yaşam tarzı değişmiştir. Disipline edici olan bu mantık sonucu merkezî otoritelere yol açılmış, toplumu uygun biçimde kurma görevi sosyolojiye verilmiş ve yeni bir organizasyon biçimi tasarlanmıştır.

Her varlık tasavvurunun dayandığı ve arzulanacağı yaşam biçimi olduğu gibi, modernlikte kendine has bir yaşantı, yani kendi dünyasını üretti. Modern proje bireyleri devraldıkları geleneksel kimlikten kurtarmayı, dinin yerini toplumsal örgütlenme olarak aklın ve ürettiklerinin almasıyla, toplumun sil baştan, akıl öncülüğünde kurgulandığı farklı bir yaşama biçimi vaat ediyordu. Öngörülen ise insanların görmeleri için öbür dünyayı beklemediklerini, cennetin yeryüzüne taşınacağı, kuralların, düzenlerin, asayişin, standartların, simetrisinin olacağı merkezi bir yapı önderliğinde dizilmiş yeni ismiyle bir "toplum ve vatandaş"tı.

Aydınlanma birbirleriyle yakından ilişkili olmakla birlikte farklı iki alanda gerçekleştirilecek bir uygulamaydı. Bu alanlardan ilkinin devletin gücünü ve iddialarını genişletmek, daha önce kilisenin yerine getirdiği pastoral (düzenleyici, örgütleyici) işlevi devlete aktarmak, devleti toplumsal düzenin yeniden üretiminin planlama, tasarlama ve idare etme işlevi çerçevesinde yeniden örgütlemek, ikincisini ise öğretene ve idare eden devletin yönetimi altında olanların toplumsal yaşamını düzenlemeyi ve kurallı hale getirmeyi amaçlayan terbiye edici eylemin bütünüyle yeni ve bilinçli olarak tasarlanmış toplumsal mekanizmasını yaratmak oluşturuyordu.¹⁰

Fransız devriminin, hararetle savunduğu yönetilen toplum, merkezî iktidar tarafından bilinçli olarak tasarlanmış toplum varsayımı, sonuçta akıl çağının ürettiği ve aydınlanma çağının sürdürdüğü bir söylemin ürününden

⁷ Veli Urhan, *Kişiliğin Doğası*, Vadi Yay., Ankara, 1998, s. 28.

⁸ F. Jameson; F. Lyotard; J. Habermas; *Postmodernizm*, der.: Necmi Zeka, Kıyı Yay., s. 24.

⁹ Pauline Morie, *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, Ark Yay., s. 22.

¹⁰ Terimler, Zygmunt Bauman'a aittir.

başka bir şey değildi.¹¹ Modernlikte, düzen kurma ise kaçınılmaz olarak sınıflandırma, tanımlama ve ayrıştırma ve biçimlendirme işiydi. Bu anlamda Zygmunt Bauman'ın dediği gibi modernitenin ortaya çıkışı, vahşi kültürden daha ehil ve sistemli olan bahçe kültürüne geçiştir. Gerçekten de biz moderniteyi düzen yaratmanın tevarüs edilen ve alınan geleneksel düzenin bozulmasından ibaret olduğunu ve "varlık"ın daimi bir yeniden başlatma anlamına geldiği zaman ya da yaşam biçimi olarak tanımlayabiliriz. Heidegger'in dediği gibi modernite yerkürenin tamamına (yeni bir) düzen verme istencidir.

Akıl merkezli kurguyla, özne ve nesne, düşünce ve varlık arasında yaratılan ikilem sonucu gerçekliğin insanın dışına yerleştirilmesi, gerçekliğin tertemiz haliyle ortaya çıkabileceği düşüncesi, yani insanın bütün eylemini kendi dışındaki nesnel bir dünya ile uyumlulaştırma çabası, insanoğlunu pozitivist bir mühendisliğe, bürokratizasyona ve "bilinçli biçimciliğe" gebe bırakmıştır. Modern dönem, sürekli bir yazma, yani "makinelere" sürekli çalışması haliydi. Artık Marx'ın ifadesiyle felsefeciler yorumlarla uğraşmayacak, dünyayı değiştirecekti. Bu halde bilimin faydasına yönelik şaşmaz inanç, formel mantığın aklın mükemmel örneği olduğu görüşü ve kurumların tam rasyonelasyonu genellikle moderniteyle birlikte ele alınır.

Sürekli olarak sorgulama ve bağımsız bir özne yaratma isteğiyle, modernite bilgi alanındaki sorunlara yönelir ve evrensel bir bilgi tanımı yoluyla bilginin sınırlarını bulmayı ve ona uygun rasyonel yöntemler üretmeyi amaçlar. Sonuç olarak da evrensel ve genel doğrular ve yanlışlar, yani ahlak ve adalete ilişkin yeni yasamalar üretir ve bu anlamda belli çerçevelerde üretilen bilgiler doğrultusunda aslında topluma yeni sınırlar ve hatlar çizer. Böylece modernizm bilginin üretilmesi ve aktarılmasına ilişkin yeni norm ve kurallar koyar.¹² Sonuçta ise aydınlanmanın kökeninde bilgiyi yaymak olduğu kadar, yasalaştırmak, örgütlemek ve düzenlemek olduğu açığa çıkar.

Modernlik projesi, nesnel bilimi, evrensel ahlak ve yasayı kendi mantığı çerçevesinde sanatın özerkliğini geliştirme çabalarından oluşuyordu.¹³ Modernlik, amacı nesnel bilimin, evrensel hukuk ve etiğin, estetik deneyiminin özerkliklerini geliştirmek ve bunları gündelik yaşamı sömürgeleştiren tek yönlü modernleşme süreci içinde edindikleri biçimden kurtararak yaşam dünyasını zenginleştirmek olan bir projedir.¹⁴ Aydınlanma hareketiyle birlikte özgürlük, akıl, birey, insan hakları, toplum sözleşmesi, laiklik, demokrasi, eşitlik, bilimsel düşünce gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bunlara ilaveten ahlak, bilim ve sanatın sınırları da aydınlanma hareketiyle ayrılmıştır ki; tüm bunlar Habermas'ın deyişiyle modernlik projesinin esasını oluşturur.

Netice itibarıyla modernleşme; metafizik yaklaşımları ve varlık tasavvurları açısından benzer oldukları için sosyalizm, liberalizm, kapitalizm, gibi ideolojiler üreten, hepsi bir arada bireyselleşme, sanayileşme, sekülerleşme, endüstrileşme, ticarileşme, ilişkilerin metalaşması, kentleşme, bürokratikleşme, rasyonelleşme, bilimsel düşüncenin yükselişi, iletişim tarzlarının dönüşümü ve demokratikleşme süreçlerini anlatan bir terimdir.¹⁵

Modern Devlet ve Hukuk

Modern ulus devlet kabataslak modernitenin felsefik karakteristiklerinden olan rasyonelite, kartezyen mantık, akılcılık ve ilerleme fikirlerinde, yeryüzü cenneti ideallerinde, mekanik zamansal ve mekansal algıda, sosyolojide, Newtonsal belirlenebilirlikte ve teknolojik, bilimsel gelişmelerde hayat bulur.

Modernlik öncesi çağdaki güvenlik sağlama ve denetim aracı olan insanlar arası yoğun ve karmaşık sosyallık, küçük ve istikrarlı dünyalar, cemaat, aile, dostluk, komşuluk, modern dönemle birlikte tepetaklak olmuştur. Karşılık olarak tüm bunları kapsayan; insanların "doğa" durumlarındaki kargaşayı (entropi)

¹¹ Zygmunt Bauman, *Yasakoyucular ve Yorumcular*, Çev. Kemal Atakay, Metis Yay., 1996, s. 87.

¹² Dilek Doltaş, "Postmodernizm, Aporie ve Logos" *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı 41, s. 190.

¹³ Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yay., 1994, s. 12.

¹⁴ Tuncay Birkan, *Modernlik Olarak Sosyalizm ve Postmodernizm*, s. 58.

¹⁵ Steven Best, Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, çev.: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., 1991, s. 15.

önleyecek merkezi üstün bir örgüt -ki bu da ulus devlettir- selamlanır. Toplumsal düzenin temel baremleri olarak cemaatlerin parçalanmasının etkisi uzun vadede toplumun yeniden üretiminde devletin rolünü tamamen değiştiren bir dizi hukuksal girişimi harekete geçirmiş olmasıydı. Basitçe cemaatler, yeni sorunlarla başa çıkamıyorlardı. Yeterli ekonomik kaynakları yoktu. Cemaatsel denetim yetmiyordu. Bunun sonunda toplumsal iktidar yeniden düzenlenmeliydi.¹⁶ Modern toplumlarda artık farklı cemaatlerin ya da küçük grupların koyduğu ve uyduğu normlar ortadan kalkmakta; bunların yerini bilginin, yani akla dayalı gerçeğin temeli olarak görülen egemen ve özgür birey ve bu bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen rasyonel adalet almaktadır.

Toplumsal düzen yasalarının keşfine çıkış esasen modernitenin rahmi olan aydınlanma felsefesinin bir yansımasıydı. Bu halde ulus devletten neşet eden modern hukuk, karmaşık, özerk ve aynı zamanda kendi içinde tutarlı bir normlar ve kurallar dizisidir. Modern hukukun meşruiyeti basitçe tanrısal doğaüstü hakikatler ya da ahlaki ve etik mutlaklıklardan gelmez. Bu hukuk, kendi meşruiyetini kendi ilkelerinden ve tutarlılığından almakta ve kendi yarattığı kurumların işletilmesiyle yani uygulanmasıyla yaratılmakta ve güvenliği sağlamaktadır.

Devlet, kendini düzenle yaşamın kaynağı, gardiyanı ve tek garantörü olarak gören devletti: Düzeni kaostan koruyan baraj, düzenin nasıl oluşması gereğini bilen ve sadece tüm diğer durumları düzensizlik ve kaos olarak ilan etmekle kalmayıp aynı zamanda bunları böyle bir vaziyete düşürmek için gereken güç ve öfkeye sahip olan şey; devletti. Başka bir deyişle düzeni yaşamaya bağlayan ve bağlayıcı bölümler, sınıflandırmalar, tahsisatlar ve sınırların keskinliği olarak tanımlayan bundan böyle modern devletti.¹⁷ Yerel farklılıkları ezecek ve tüm ülkeye bağlayıcı evrensel standartlar koyarak son derece büyük bir toprak adına yasama yetkisi olan bakir siyaset topraklarında en azından kral tanrı öldü rolünü oynayan

bir modern devlet.¹⁸ Modern ulus devlet yeni bir kuşatma ve görme biçimi dayatmış bir gözlem devletiydi. Savaşlardaki başarısı, ekonomik gücü ve kendi vatandaşlarının gücünde kendini meşrulaştıracak söylem ve aygıtlara sahip olması (örneğin hukuk) modern ulus devletini yüceltmıştır.

Modern hukuksal stratejiyi en iyi sergileyen benzetmelerden biri de Zygmunt Bauman'ın "yasakoyucu" tiplemesidir. Bu rol, görüş ayrılıklarını hükme bağlayan, amirane ifadeler kullanmayı ve bir kez seçildiğinde doğru ve bağlayıcı hale gelen görüşleri seçmeyi içerir.¹⁹

Yasakoyucu rolünü oynayan ise erken modern çağda olan gözetim gücünün geleneksel faillerinin iflas etmesi sonucu oluşan yeni fail, Modern Hukuk Devletiydi. Yeni hukuki kavramlar tanımlıyor, devlete ait yeni meşru çıkar ve yükümlülük alanı belirliyor, ceza ve ıslah önlemleri icat ediliyordu. Bu bağlamda olağan olarak egemen toplumsal normlardan sapan kişi olan suçlu yani öteki oluşturuldu. Modern suçlu modernitenin görmek istemediği ama varlığının devamı için üretmek zorunda olduğu bir vizyon tipi idi. Bauman'a göre her paradigmanın kendi meşru tipini yaratması gibi düşman olduğu tiplmeyi de yaratması meşruiyet şartıydı. Modern devlette insanları suç işlemeye sevk eden bu konuda duyulan değersel bir anlam değil, suç işleyenlerin karşılaştıkları kötü durumdur. Kısaca aslında suçsuz suçluya muhtaçtır.

Modern dönemde toplumsal alan yeniden şekillenmiş, hukuk da bu yeni tip toplumsallıkta toplumsallığa meşruiyet ve de dayatma üreten yerini almıştı. Heyecanlı yasakoyucu etkinliğinin ardında yeni toplumsal tehlikelere uyanık olmak vardı. Yasakoyucular, dikkatlerini efendisiz insanların görünürliğini artırma, böylece onları gözetlenebilir hale getirme araçlarına çevirdiler. Kurallar, normlar ve disiplin sayesinde yeniden şekillenen insan, davranışsal olarak yeniden tasarlandı. Örneğin Hapishane, Foucault'un iktidar simetrisi bağlamında, karanlık olanı şeffaflaştırmaya, gözetim yoluyla denetimin geleneksel kullanım koşullarının giderek daha etkisiz kaldığı-

¹⁶ Zygmunt Bauman, *Yasakoyucular ve Yorumcular*, çev.: Kemal Atakay, Metis Yay., 1996, s. 87.

¹⁷ Zygmunt Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, çev.: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 1997, s. 54.

¹⁸ Zygmunt Bauman, 1997, a.g.e., s. 90.

¹⁹ Zygmunt Bauman, 1997, a.g.e., s. 98.

dan bu denetim yöntemini yeniden düzenlemek için koşulları tasarlamaya yönelik aynı güçlü isteğin yan ürünüydü. Devlet, geliştirdiği, politik, siyasal aygıtları hukukla tamamlıyor/meşruiyet kazandırıyor, her yerde denetimin görünmeyen tahakkümün ve baskı rejimlerinin yeni hamili oluyordu. Bu aşamada modern devlet, modern pastorallik ve yönlendiricilik sıfatlarını konuşurarak, modern felsefeden de yardım alarak kendi kodlamış olduğu toplumsallığın devamı ve insanların itaati için uzmanlaşmış ve özerkleşmiş spesifik "know how" becerilerle donatılmış yeni bir insan mühendisi, eğitmen tiplmesi ortaya çıkardı. Bu ideolojik eğitmenin hukuk alanındaki ismi; yeni, "biçimlendirici bir bahçıvan" olarak "modern hukukçu"ydü.

Şiddet olgusuna gelirse; devlet, şiddet tekelinin meşruluğunu devlet tekelinin toplumsal barışı ve güvenliği gerçekleştirme hedef ve işlerinden aldığı; bir başka deyişle modern devlete bu tekelin, şiddeti toplumsal ilişkilerden tasfiye etme veya toplumsal ilişkilerde şiddet kullanımını en aza indirme karşılığında verildiği kabul edilir. Sivilleşme ya da uygarlık denen sürecin ancak bunun üzerine harekete geçebildiği de geleneksel açıklama modelinin bir diğer kabulüdür. Esasen Hobbes'un da modern devletle bize vadettiği en büyük hediye budur.²⁰ Ama şiddetin toplumsal barış için kullanılması düşüncesi sözde kaldı. Pratik ve teorik olarak modernite bunu mümkün kılmadı, bilakis "holocaust" gibi şiddet biçimlerini ortaya çıkardı. Yukarıda değindiğimiz gibi fizik ve metafizik arası çatışmadan doğan kategorileştirme ve düalize etme (bölme, ayırma) geleneği, insanın ipleri kendi üzerine almasına neden oldu. Şiddeti üretecek, yani şiddeti önleyecek merci, kendi koduna ve öngörülerine dayanmayan kendi "dışlarını" tekeline almak için şiddeti kullandı. Sonuçta geleneklerdeki barbarlık, modernliğin toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimine uygun ve uygar bir dönüşümle varlığını sürdürdü.²¹

Uygar toplumun barbarlığı yok ettiğini söylemek, batı ideolojisinin meşruluk söylemidir: Modern devlet yan etki olarak şiddet üret-

medi. Varlığını sürdürebilmek için şiddet üretti. Devlet ve onun elindeki şiddet tekeli salt varolmaları dolayısıyla meşrudurlar. Çünkü toplumun varlığını sürdürmesi devletin ve şiddet tekelinin varlığına ve devamına bağlıdır. Bu açıdan şiddet tekeli aslında toplumun özünü oluşturur.²² Bu tekeli kullanma hakkına erişen devlet; rakip ve tehdit gördüğü her türlü farklı, birliği bozduğu ve farklı olduğu için yani denetimden kaçtığı için ezer. Tekrar Bauman'a dönersek modern devletin makineleri (araçları) bu aşamada iki tür stratejiyi çalıştırır: Biri "yutma"dır. Yabancıları yutarak ve ardından da bunları ayırt edilemez doku haline dönüştürmek Yani basitçe farklıyı benzer kılma, veya ayrımları yumuşatma (asimilasyon). Bir diğeri; "kusmak"tır: Düzenli dünyanın sınırları dışına sürmek ve bunların içerdekiyle olan iletişimini kesmek²³ (eliminasyon).²⁴ Bu meyanda arzulan sosyomeşru prototip ulus devletin vatandaşı olarak belirir. Yurttaşlık modern dönemin bir buluşu değildir ama haklar, evrensellik ve demokrasi başlığı altında ayırt edici bir şekilde, modern şekli, yenidir.²⁵ Neticede çalışan bu "makinelere" (hukuk, bilim, sanat) yurttaşlık bilinci sonucu azınlık söylemleri ve yerel kadrolar bölücülük bahanesiyle baltalanır, hukukun meşruiyeti tartışmalarının önü kesilir.

Modern dönem özgürlük anlayışı, modern dönem hukuksal projenin iz sürümünü yapabilmek için önemli bir kıstastır. Birey temeline oturan modern toplumda "oluşan" özgürlük; dinin insan üzerine karışamaması ve müdahale etmemesi, kendi geleceğini, insanın kendisinin belirleme hakkı ve siyasal olarak bireyin yönetimde söz sahibi olabilmesiyle ilgilidir. Özgürlük her ne kadar büyük oranda evrensel ve standart olsa da tüm toplumsal yaşamın niteliği, örgütlenme biçimi ve dünyayı algılayış biçimleri özgürlük üzerine birebir etkilidir. Toplumsal düzen belirli bir tip insan anlayışı öngördüğü için neyin özgürlük olup neyin olmadığı her sosyal düzene göre değişir. Doğal olarak bir toplumda özgürlük olan diğer toplumda ahlaksızlık olarak algılanabilir. Bu

²² Mithat Sancar, *a.g.m.*, s. 40.

²³ Zygmunt Bauman. *a.g.e.*, 1997, s. 123.

²⁴ Terimler Yusuf Kaplan'a aittir.

²⁵ Christopher Pierson, *Modern Devlet*, çev.: Dilek Hattatoğlu, Çiviyazısı Yay., 2000, s. 45.

²⁰ Mithat Sancar, "Şiddet, Devlet Tekeli ve Hukuk", *Doğu Batı* dergisi, sayı 13, s. 30.

²¹ Mithat Sancar, *a.g.m.*, s. 34.

çerçevede özgürlük büyük oranda olmasa da kısmen ideolojik özellikler taşır. Hukuk ise bu özgürlük anlayışı çerçevesinde sınırlar ve kısıtlamalar koyabilir. Şu halde, modern hukuk normal ve doğal olarak modern özgürlük anlayışından, etkilenir. Modern özgürlük anlayışı ise; akıl temelli, rasyonel, seküler ve eşitlikçidir.

Hukuk ve ahlak ilişkisine de kısaca eğildiğimizde görürüz ki modern devlet ahlak ve hukuku birbirinden ayırtmıştır. Ahlakı iç mesele haline getirip, bazı kurumlara devreden ulus devlet, sosyal yaşamda ahlaklı olmayı istemeyerek/önermeyerek, yani hukuku ahlakın üzerine yükseltmeyerek, rasyonel ve seküler bir adalet anlayışı çerçevesinde, kanun ve hükümler vazetmiştir. Sonuçta vazeden bu hukuk, kilisenin kulluk anlayışından kurtarılan ve tabiata karşı mülkiyet dolayısıyla istediği biçimde davranabilen kodlanmış bir insan olarak "birey"e yönelikti. Merkezi ulusalüstü hükümler ise insanın, ahlak, adalet ve özgürlük anlayışlarının evrensel, kapsayıcı ve ortak olduğu düşüncesinden yola çıkılarak yapılmıştır ki; bu düşünce biraz sonra gireceğimiz postmoderniteyle birlikte kırılmıştır.

Postmodernin Perspektifi

Postmodernizmle birlikte, aydınlanmanın ergenlik dönemine ulaşma çabası ters tepmiş, insanlık çocukluk dönemine gerilemiştir. Geleneksel, kutsal, tikel ve akıldışı olan geri gelmiş aydınlanmanın başladığı yere dönüp dolaşıp başka bir bağlamda gelinmiştir.²⁶

Bauman'ın dediği gibi modernliğin yıkıma çalıştığı şeyler, postmodernde öç alıyor: Cemaat, gelenek, kendisine ait olanları sevmek, kendi türüne bağlılık, tutkun olmaların gururu, kökler, kan, toprak, milliyet, bütün bunlar artık kınanan sesler değil, tam tersine bugün kendi iddialarını ispatlamak durumunda olanlar ve ispatlayabileceklerinden şüphe duyulanlar bunların, aleyhine olanlar. Bunları eleştirenler, evrensel insanlığın peygamberleridir.

Tüm büyük öyküleri(ideoloji/anlatı) içeren açıklama biçimlerine karşı olan tavır, homojen bir toplumun ancak baskı içinde olabileceği düşüncesi, hiç kimsenin elinde olup bitenleri yorumlayacak bir teori ve bilginin bulunamayacağı, bu anlamda insanın ne olup bittiğini bilmediği kapalı ve çıkışı olmayan bir fanusta yaşadığı düşüncesi, dilin toplum içi bir üretim olduğu ve bu yönüyle de soyut bir toplum algısının kurulmayacağı inancı, meta-dillerin yok sayılıp, daha küçük dillerin(anlatıların) hoşnutlukla karşılanması, doğru/yanlış ayrımının küçük/büyük biçimine çevrilmesi, aydınlanmanın cazibelerine kapılarak oluşturulan dünya cenneti, tarih ve devlet felsefelerinin pratik, teorik çıkmazları, tümelci ve organizatör akıl yerine farklılığa vurgu yapan, bilimsel iddiaların ve modern sosyal bilimlerin ideolojik ve masum olmadığı yönündeki inançlar postmodern bir tasavvurun temel bileşikleridir.²⁷

Tüm insanlığı kapsayacak, derin soluklu, geniş söylemlerin saçma ve totaliter olduğunun düşünsel boyutta ağırlık kazanması, teori ve kuramların, yapısı gereği terörize edici ve çatışmacı olduğunun, aydınlanmanın altında yatan şiddetin açığa çıkarılması suretiyle ortaya konması, "reçete" veya "proje" dönemlerini sona erdirmiştir. Postmodernitede, kuşkuçuluğun ötesi olarak, kuşkunun bizzat kendisi ontoloji, yani hakikat alanına geçmiş, tüm söylemler meşruluğunu yitirme aşamasına gelmiştir.²⁸ Tümeller içerisinde ifade edilen büyük anlatıların bilimsel olarak desteklenmesi demode, farklı olarak küçük anlatılar cazip hale gelmiştir.

Bilim felsefesi alanında da Wittgenstein'in ikinci dönem çalışmaları, kuantum fiziğinin, newtoncu fiziği alt etmesi ve sonraları birçok gelişme sonucu bilimsel nesnellığe duyulan modern güvenin yıkılması, Althusser ve sonrası düşünürlerin (Rotry, Bell, Derrida, Jameson vs.) ortaya çıkması, suyun belleği ve karmaşa teoremleri gibi tüm kozmos düzenlemelerinin yerini kaos teoremlerinin alması, rölativizmin bilime sokulması ve bizatihi bilimsel kuşkuçuluğun, bilimin kendi üzerine uygulaması postmodern "perspektif"le bera-

²⁷ Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, Vadi Yay., 1997, s. 120.

²⁸ F. Jameson; F. Lyotard; J. Habermas; *Postmodernizm*, der.: Necmi Zeka, s. 56.

²⁶ Pauline Morie, a.g.e., s. 45.

ber anılırlar. Modern dönemdeki bilimin yapısındaki tahakküm ve denetim, otorite, şiddet açığa çıkmış, mit haline gelen, fetişleşen pozitivist bilime duyulan güven kesilmiştir. Bilimin oynadığı “oyun” öbür oyunlarla eşdeğer hale gelmiştir. Bilimin kendi oyunundan sorumlu olduğu ve diğer dil alanlarına müdahale etmemesi gerektiği, bilimin üstünlüğünün yerini almaya başlamış, ve nihayetinde bilimin meşruiyetine gölge düşmüştür.²⁹

Modernitenin üzerine titrediği sosyoloji de, “şifre bozma” operasyonundan nasibini almıştır. Sosyolojinin modern devlet ve modern toplum koşullarında anlam bulduğu, belirli bir tip yaşam ve örgütlenme biçimini insana giydirdiği ve yapısal olarak söylemsel algılayış, temsil edilmiş ve yapış biçimleriyle beraber modern dönemin kamu teorisini ve kurallarını oluşturduğu için sinsi bir “ajan” olması dolayısıyla, kendi üzerine düşünsel çabalar başlamış, sosyolojinin anlatısı ve masumiyeti sorunsallaşmıştır. Meta sosyoloji ya da sosyal teori denilen bir düzlemde geleneksel sosyolojinin dayandığı modern “yön vermeyle” kopmaz bağı ortaya çıkarılmıştır.

Modernizmin ve ulus devletin gözetleyici ve denetleyiciliği yönündeki eleştirel perspektiflere geri dönersek; postmodern bir “perspektifte”, “demir kafes” denen modern toplum, dinamiğindeki kolonyal ve sömürücü felsefe sonucu sürekli hegemonya, otorite, tahakküm ve gözetim üretmiş, tüm baskı ve sindirme operasyonlarını toplum üzerine salmıştır. Postmodernite ise “modern” olan her şeye lanet ve beddua okuyan, ne ileri sürdüğünden ziyade neyi yadsıdığıyla karakterize edilebilen bir umutsuzluk halinin ideolojik formülasyonudur. Postmodern; modern çağın ya da aydınlanma hareketinin değerleri açısından bir yıkıntı, modern Avrupa’nın üzerinde dolaşan ikinci bir hayalet olarak nitelenmektedir.³⁰ Modernizm, bu anlamda kırılan ümitler ve gerçekleş(e)meyen vaatler karşısında bir protesto, aynı zamanda bu vaat ve ümitlerin ne derece ciddiye alındığı konusunda bir tanıklıktır.³¹ Postmodern bir mantıkla;

modern devletteki aklın emirlerine uygun olarak toplumu dönüştürme özlemi ilerleme ve uygarlık demek değildi. Sadece değişme ve “uygar barbarlık” demektir. Kilise ve insan merkezli dünya görüşlerinden sonra postmodernite, merkezsiz ve kararsız bir düşünce biçimini temsil ediyordu. Belirlenimciliği değil belirlenemezliği, birliği değil çeşitliliği, sentezi değil farklılığı, birleştirmeyi değil bölmeyi, basitleşmeyi değil karmaşıklığı önemseyen, hiçbir kıstas ve referansın olmadığı, dolayısıyla pergelin ucunun dokunduğu yerlerin sürekli değiştiği, müphem ve belirsiz, yön yitirici bir pratik üreten postmodernite, politik anlamda eski temsil biçimlerinin yadsındığı, anlamın ve “netin” aranmadığı bir tecrübedir.

Modern dönemdeki, akla dolayısıyla insana indirgenemeyen tüm bilgi ve değerlerin hayattan kovma idealinin uzun yıllar kendini muhafaza etmesine rağmen, hedef olarak konulan kalkınma, ilerleme, demokrasi insan hakları gibi bütün insanlığı kucaklaması öngörülen projelerin, hukuksal örgütlemelerin hayata geçirilememesi, evrensel ilkelerin hayata geçirmeyi değil, egemenlik ilişkilerini sürdürmeyi amaçladığının ortaya çıkması, yine demokrasi ve insan hakları söylemlerinin taşıdıkları çifte standartların da ortaya çıkması, insan merkezli batı düşüncesinin tüm versiyonlarının sorgulanmalarına yol açmakta, onların tüm insanlığın değil, belirli insanların yahut toplumların çıkar ve mutluluğuna amaçladığı inancının yaygın olarak kabul görmesini kolaylaştırmaktadır. Post-modernizm, egemenlik kültürünün artık aklanamaz olduğunu düşünen bir çıkıştır. Postmodernlik bireyin kaderine yapılan her türlü müdahalenin kaldırılması suretiyle, bireyin düzensizleşmesini sağlamaya yönelik olarak yaşamaktadır.³²

Postmodern bir perspektife göre, emprisizm ve rasyonalizmin yaptığı gibi gerçekliğin bilgisi nihai özlere veya temellere indirgenemez. “Bu yüzden indirgemeciliğe, özcülüğe ve temelciliğe karşı direnmek gerekir. Doğrular ulaşılan değil, üretilen bilgilerdir. Yani bilgiler hakikatten doğmaz. Bu nedenle hiçbir anlayış, yahut yaklaşım, doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi kategorileri kendi tekeline alamaz.”

²⁹ Kumar Krishan, *a.g.e.*, s. 148.

³⁰ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, İmge Yay., 1999, s. 34.

³¹ Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, 1997, s. 133.

³² Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, 1997, s. 136.

Postmodernizm otomatik olarak dünyanın ayrıcalıklı olmadıkları bir gerilim alanında artık ilerleme karşısında gerileme, sol karşısında sağ, şimdi karşısında gelecek gibi kategoriler içinde kavranamayacak bir gerilim alanında işlemekte olduğudur.³³ Yine benzer olarak insan doğası kavramının içeriğinin büyük oranda kültür bağımlı olduğunun gösterilmesi tüm insanları içine alan genellemelerin, aslında belirli bir kültürün içinde anlamlı olan davranış biçimlerinin ve o davranış biçimlerini sembolize eden kavramların ırk temelli (etno-centrik) bir şekilde diğer kültürlerle de dayatılmasından başka bir şey olmadığı sonucunu getirmiştir.

Bu bağlamda hukuka dönüp Bauman'ın modern devletteki söylediklerine kaldığı yerden devam edersek; postmodern stratejiyi en iyi sergileyen şey, "yorumcu rolü" benzetmesidir. Bu rol bir topluluğa özgü gelenek içinde dile getirilmiş ifadeleri bir başka geleneğe dayanan bilgi sistemine anlaşılabilir şekilde tercüme etmeyi içerir.³⁴ Temizleme faaliyetleri toplumsallaştırma ve merkezsizleştirme eğilimi asla ölmemiş olsa da günümüzde yerini daha fazla düzensizleştirmeye bırakmıştır.

Her düzenin kendine karşı direnişi suç sayma ve var sayılan ya da gerçek düşmanları yasadışı ilan etme eğiliminde olduğu çok açıktır. Postmodern bir hukuk perspektifi, hukukun bizatihi kendisi üzerine stratejiler geliştirmesidir. Sosyal düzen, özgürlük, hukuk ve adalet arasındaki bağ ortaya çıkarılmıştır. Bu anlamda her hukuk düzeninin kendi paradigmasını besleyecek hukuksal yapıyı tesis ettiği ve modern hukukun şiddet tekeli üzerine alarak ve bizatihi bunu kullanarak bu şiddet tekeli unutturduğu ve kendi hukukunu uygulayarak hukuka meşruiyet kazandırdığı anlaşılmalıdır. Modern dönemde hukuk yaptığı işi yapıyordu çünkü bu işi yapıyordu. Sözleşme ve katılım ise hiçbir zaman hukukun bizatihi kendisi üzerine yönelebilecek bir aygıt değildi. Hukukun yaptığı işlemlerin ise bizim adalet duygumuzu yarattığı aşıkardı. Bu anlamda ceza, yasa demekti veya tersten okur-

sak tüm kanunlar cezaydı. Çünkü dini veya ilahi bir referansı olmayan yasama, aşkın gerçeklikler üzerine değil, akılcı bir düzenleme ve denetim ürünü kodları pompalıyordu, ki bu şiddetin ta kendisiydi. Bu anlamda kanunun yasakları ve ceza, sistemin sınırlarına muhalefetti. Suç işlenmemesi gerekiyordu, çünkü cezası vardı. Arınma ve temizleme gibi değerlerin, rasyonelle yer değiştirilmesi sonucu sistem kendi hukuksal mekanizmalarını örgütledi ve postmodern bir çıkışa neden olacak iktidarı yaydı.

Modern hukuk, postmodern perspektifte ilk elde, şiddet hakkını üzerine alarak ve bizatihi bu şiddeti kullanarak meşrulaştırmıştır. Çok basit ki yasama faaliyeti, şiddet faaliyeti-dir.

Bauman'ın yerinde tespitiyle; insan hakkı bugün bizim yeni görmeye başladığımız fakat daha da önemlisi görebildiğimiz ve görmemiz gerektiği gibi yasama ürünü değildir ve doğru olan tam tersidir. Bu, gücün, yürürlükteki yasaların, siyasi söylemlerin ve oturmuş hakların sınırını çizen şeydir.

Modern dönemin vazgeçilmezleri; bilimin, sosyolojinin ve toplumsal düzenin sorunsallaşmasıyla hukuk da sorunsallaşmıştır. Bu aşamada postmodernizm batılı hukuklara karşı bir tepki, bir direniş, bir karşı söylemdi. Modern hukukun nasıl da iktidarın bir aleti olduğu ve gizli bir itaati yansıttığı anlaşıldı. Yasanın din dışı kutsallığına itirazlar yükseldi. Postmodernite hukukun retorliğini ve analitiğini meşru olmaktan çıkaracak yani bir dil ve anlayış üretti. Hukukun üzerine bir basamak sorgulayıcı hukuk mantığı yükseltti.

Bu gelinen nokta ise yeni bir düzen oluşturmada önceki son ruh psikolojisidir. Aşağıda anatomi kısmında duracağımız gibi bu olumsuzlayıcı, tepkisel ve aslında radikal akıl, yeni bir kimlik rejimine, yeni bir tür toplumsal algı, yeni bir tür kamusal alan, neticede yeni bir insan tipine geçit oluşturmuştur.

Postmodernin Anatomisi

Burada postmodernin temel gövdesi irdelenecek ve "biyolojisi" oluşturulacaktır. Bölüm sonuna doğru ise oluşan bu postmodern yapıdaki kriterlerle, hukukun alakasına ve sonuçta

³³ Sezgin Kızılcıkel, Postmodernizm: "Modernlik Projesi-ne Bir Başkaldırı", *Türkiye Günlüğü* dergisi, 30 Ekim 1994.

³⁴ Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, 1996, s. 55.

çıkan hukuki duyarlılığın mantığına değineceğiz.

Ontolojik Yapı ve Gerçeklik Algısı³⁵

2000 yıldan beri Avrupa'nın yanlış yolda olduğunu, zira onun varlık problemiyle uğraştığını söyleyen Heidegger'in³⁶, Avrupa metafiziğinin yıkıldığını ilan ederek, varlığı bir "mutlak olay" olarak değil de, "mutlak oluş" olarak görmesi³⁷ (hakikatin durmadığı, sürekli aktığı, yani değiştiği düşüncesi) postmodern bir ontoloji için gereken tüm kapıları açar. Bu, özsel ve nihai bir hakikatin bulunamayacağı anlamına, hakikatin ve ondan türeyen bilginin akışkanlaşıp saydamlaşıp, billurlaşması anlamına geliyordu. Modern dönemden devralınan bilginin güvenilirliğine yönelik (epistemolojik) kuşku ontolojik alana kaymış, hakikat alanının (ontolojinin) tüm her şeyin değişebileceği inancıyla değiştirilmiş, durdurulmuş olması pratiğe ve tüm kavramlara tesirini gösterir.³⁸

Temel, öznenin ve şartlardan bağımsız, saf bir hakikatin olmayacağını radikalce söylemeyen ama bunun bulunamayacağına kesin gözüyle bakan ve Derrida'nın deyişiyle hakikati bir iz, köksüz bir şey olarak tanımlayan postmodernizm; gerçek, doğru, yanlış, bilgi gibi kavramaları sorunsallaştırarak, nesnellik, objektiflik, tarafsızlık gibi pozitivist, modernist ve bilimsel geleneğin öğelerini ise çöpe gönderir. Bu kertede, artık en gereksiz soru hakikatin özü ve netliği sorusudur³⁹, ki zira bu soruda retorığe, yani sıradan bir laf seviyesine indirgenmiştir.

Gerçeklik, insanlar dışında bir yerde değildir. Bizatihi onların yorumları üzerine inşa edilmiştir. Bu anlamda realite ve hakikat insanı bir "metin" niteliğindedir.⁴⁰

³⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bir bilgi için John Murphy' e başvurunuz. Zira burada bu teorisyenden dipnotlara sığmayacak kadar çok yararlandık.

³⁶ Ernest Wolf Gazo, *a.g.m.*, s. 6.

³⁷ John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Eleştiri*, çev.: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay., s. 20.

³⁸ Dilek Doltaş, *a.g.m.*, s. 40.

³⁹ Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, 1996, s. 78.

⁴⁰ Ali Yaşar Sarıbay, *a.g.e.*, s. 128.

Postmodernite gerçekliği bölümlere ayırır ve katmanlaştırır. Farklı gerçeklik kategorilerinin bulunduğu ve bunların birbiriyle örtüşmediği düşüncesiyle çok katlı gerçekler birbirinden ayrı yollardan sınıflandırılır. Gerçeklik mensupları, yalnızca kendilerine eşit sayıda olan dolaysız muhalifleriyle karşılaşmış olan politik hücre ağları gibi örgütlenirler. Bizzat postmodern kavramı bu "hücreli gerçekliği" yansıtır.⁴¹ Metin ise okuma yoluyla yorumlandığında hemen hemen sonsuz sayıda ihtimallere maruz kalır. Dolayısıyla hakikat ve düzen yapısal veya değişmez standartlara sahip olmayıp, insanlar arasında yapılan sözleşmeye dayanır. Ontoloji, şahıslar arası gerçeklik düzeyine indirgenerek, yeni bir tür pragmatizm selamlanır. Bu pragmatizm, normun belirli bir durumda öznenin etkileşimi sonucu ortaya çıkan ve tekrarlanması mümkün olmayan gerçeklerle tanımlanabileceğini öne sürer. Her durumda özne yani insan kendi değer ölçütünü kendisi getirir.⁴² Olgular eşsiz ve yenilenmezlerdir. Hakikat devamlı değişir, bir yerde yaşatılırken başka bir yerlerde öldürülür.

Logos, der Delueze, bir hiçtir. Olan ise sadece hiyerogliflerdir. Olgulara; der, Guattari, inanma yanlışlığı içine düştük, yalnızca göstergeler vardır. Doğruya inanma yanlışına düştük, yalnızca yorumlar vardır.

Sabit, otantik ve bağımsız olanları salınım haline sokarak, tüm metafizik demir atma yerlerini yok etmeye, yemeye çalışan postmodernite, geliştirdiği düşünsel aygıt ve sofistike kavramlarla dünyayı algılamanın konvensiyonel yollarına meydan okuyarak ve de nesnelere bunların imgesi olarak kabul edilmesi gereken seyri arasında (gösteren gösterilen dengesi) yeni bağlantılar kurarak miras alınan kural ve simgeleri yerle bir ederler. Bu anlamda postmodernizm kodları açar ama yeni kod yüklemesiz.⁴³ Put kırıcı özellikler gösterir. Onun için mutlak olarak bir varoluş felsefesi veya hakikat iddiası düzeyine gelemesiz, zira varolmayla, hakikatlerle, peşinden gidilecek ideallerle ilgilenmez. Sadece varolma

⁴¹ Kumar, Krishan, *a.g.e.*, s. 217.

⁴² Ali Yaşar Sarıbay, "Postmodernite ve Kültür Olarak İslam", *Türkiye Günlüğü* dergisi, 25/ Kış /1993, s. 48.

⁴³ Sezgin Kızılcılık, *a.g.m.*

biçimlerini açarak çözer ve onları bozar. Postmodern stratejiler tarihte eşi görülmemiş bir yapıbozum canavarı olmaya aday saldırılardır. Bu stratejiler hep geleneksel ve miras kalan "ontoloji"de yürür. Sığ bir şekilde ontolojik alana (dolayısıyla fenomenoloji ve epistemolojiye) kazan kaldırılır, bilincin ve tasarımların köklerine sinmiş değerlerin, soketlerin çıkartılmasıyla uğraşılır. Bu aşamada ben bilincinin, doğruların ve hakikatlerin kırılması için tüm düşünsel stratejiler dizginlenir ve radikalden daha radikalce bir aşırılığa ulaşarak, içinde olmayan biri için tümü yalan ve oyun düzeyine indirgenmiş, küçük yeni hakikat şebekeleri tasarlanır.

Mekanizmin ve sabitliğin geçerli olduğu anlayış yerine kaosun ve tesadüfün geçerli olduğu anlayış sonucu, hakikatin ontolojisi ile insani güdü ve iradenin ontolojisinin birbirlerine göz kırptığı, birbirlerini kucakladığı bir evreye geçilir.⁴⁴ Bu aşamada postmodern genel çerçevenin; genel geçer ve evrensel bir öz anlayışının karşısında yer almaları ve "arke", "logos" gibi mantıkları menzil dışına itmeleri sonucu ibre varoluşsal alandan dil felsefesine kayar ve dehşetengiz bir şekilde tüm dil külliyyatı ontolojik alana balçıklanır. Bu tabiki de hakikatlerin hikaye olarak kabul edilmesi anlamına gelir. Dünyanın temsil edilemezliği, yalnızca dil vasıtasıyla var olması gerçekleştirilmesi sonucu hakikat gerçeklikten veya 'arke'den değil, dilden çıkarılır, ve böylece "öz" dilleşir veya dillenenek praksis (amel)e müdahaleyle konuşmaya başlar. Bu bağlamda paradoksal ve tutarlı olarak Lyotard'ın dediği durum gerçekleşir: Hakikat artık konuşmaz, ve sadece işler.⁴⁵ Bu ise ister istemez postmodernistlerin köklerin yeniden kazanılması için yeni bir olanak sunmaları biçiminde tezahür eder: İnsan varlığının köklerinin yöresel olduğu, bir başka deyişle erensel ve soyut bir şekilde kavranılamaz olduğu düşünülür. Nesnelere dilbilimsel olarak kaydedilen kimlikleri dışında bir özlerinin bulunmadığı ve varlığın yalnızca yaklaşık olarak ve genellikle ortalama gündelikliği içinde yani praksiste keşfedilebilir olduğu bir semptomdur bu. Doğru olan pratikte olan her şeydir. Postmodern bir perspektif, gerçekliği sterilize

etmek yerine şiirselleştirir. Bu aşamadan sonra ise hakikat tecrübeden ibaret kalır ve hakikatin yeni yeri öznelliği nesnellikten ayıran mesafeyi dolduran, Derrida'nın tabiriyle bir "arada" sirayet eder.

Bauman'ın dediği gibi; anlamın çok sesliliğine gönderme yaparak bütün yorumların muğlaklığına karşı uyanık olmak ve herhangi bir noktada bulunan bulgunun imkanlar ırmağının akışını kesen buzlu bir kural haline gelmesini önleyen bir entellektüel ve duygusal antifiriz görevi yapmak postmodern bir "duyarlılıktır". "Hiçbir şey kesin olarak bilinemez ve bilinen her şey farklı bir biçimde bilinebilir. Bir bilme biçimi ancak diğer bilme biçimleri kadar iyi ya da kötüdür."⁴⁶ Sonuçta, tipik postmodern dünya görüşü ilke olarak her biri görece özerk pratikler dizisi tarafından sınırsız sayıda düzen modeli olduğunu ileri sürer. Düzen, bu pratiklerden önce gelmez. Postmodern bakışa göre bilginin göreceliği, dünyanın sürüp giden bir geleneği ve geleceğidir. Birden fazla ses ya da şeklin mümkün olabileceğini göstermesi dolayısıyla da postmodernite, aynı zamanda anlam yaratma süreci olan sonsuz dilsel yorumlama sürecine katılmak için yapılan ebedi bir davettir. Tekrar pahasında olsa bile belirtmek gerek ki, postmodern bir şablonla; gerçeklik icat edilmelidir. "Hiçbir yorum asla nihai yorum değildir, her şey icattır" şeklindeki dil felsefesi mantığı, insanı, gerçekliğin kişinin ikamet ettiği yorumlayıcı ortamın dışıyla hiçbir ilgisi yoktur sonucuna götürür. Şu halde; gerçeklik belirlenebilir belirlenemezliktir. Gerçeklik doğru ve yanlış konusunda dilsel tarzda oluşan varsayımlardan doğar. Barthes'in dediği gibi dilin artık "mitos" işlevi görmesi sonucu "anlatılaştıran dil", hem toplumların ideolojik yapılarını, saplantılarını, sorunlarını, kendi yapısında yansıtmakta hem de onların oluşmasında, yayılmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Tüm bu olup bitenler, yapısal olarak yeni bir çoğulculuk anlayışını da beraberinde getirir. Ama gözden kaçmayacağı gibi postmodern çoğulculuğun oluşumuyla modern bir çoğunluğun oluşumu arka plan olarak birbi-

⁴⁴ Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, 1996, s. 68.

⁴⁵ Ernest Wolf Gazo, *a.g.m.*, s. 7.

⁴⁶ Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, 1996, s. 78.

rinden farklıdır. Şimdi bu kendine has çoğulculuk biçimine giriyoruz.

Dil Oyunları⁴⁷

Perspektifte ve yukarıda betimlendiği gibi üst anlatıların veya meta söylemlerin hakikat iddialarının altını oyan ve onları masal olarak kabul edip bunları küçük birer fıkra haline getiren postmodernite, ufaltılmış bu anlatıları kabul etmekle birlikte bunlara doğal olarak yalan bir oyun statüsü verir. Dilsel çıkarımlar sonucu ciddi, önemsenir ve güçlü anlatılar ironik, eğlencelik ve çılgın hale gelir ki bu ironi tüm postmodern teoride kendini gösterir. İnsanlığa sunulacak evrensel bir reçetenin olmaması, bölgesel reçeteleri dilselleştirmesi, hikayeleştirmesi ve saf bilincin kaybolması sonucu dilin bilinçten farkı kalmaz.

Yukarıdaki gerçeklik algısında vurgulandığı gibi dilin yalnızca bir araç değil, insanların dünyayı anlamalarını sağlayacak biricik çerçeve olarak konumlandırılması ve gerçekliğin dilsel bir alışkanlığa indirgenmesi, iktisadi, sanatsal, ekonomik, siyasi ve hukuki örgütlenmeler de dahil tüm aygıtların dile indirgenmesi sonucunu doğurur. Bundan böyle her anlatı mensuplarının, yani insanların geleneksel olarak hukuk, ekonomi, sanat gibi tasarımlarla yaşamına yön verdikleri değil de, bu aygıtlarla inşa edildiği ortaya çıkarılır. Özne(fert) denen varlık da postmodernistlere göre dil ürünüdür. Benin ben demenin bir örneğinden başka bir şey olmadığını yazar Barthes ve ekler: Ben Barthes, dilsel özne olarak ben. Dil bir hapishanedir ve postmodern mantıkla bundan kurtuluş yoktur. Wittgenstein'in dediği gibi özel dil oyunları(inanç/metafizik) da imkansızdır.⁴⁸ Postmodern politika burada bir adım daha atar: Dilin diğer bir yorum kadar geçici bir şeyden başka hiçbir şey tarafından stabilize edilememesi düşüncesi ve Lyotard'ın dediği gibi; hiçbir benliğin "ada" olmaması da bundan böyle kolektif bilinçten çok "kolektif praksis"e dayalı esnek dil oyunları şebekelerine selam durulmasına neden olur. İnsanlar kendi iç dünyala-

rında kendi orijinal dilsel yapılarında yaşar. Bir dil tasarımının diğerine üstünlük sağlayabilmesi artık kabul edilmez. Postmodernizm yüz binlerce çiçeğin birden açtığını görmek ister. Farklılık politikası ve Postmodern "yamalı bohça" benzetmesi, ikili iletişimin yalnızca dostane olabileceği, bu dostane ikili ilişkilerin ise her dil oyununun oyuncularının ciddiye aldığı kurallar bulunduğunu kabul ederek, gerçekliğin dilsel olarak temsil edildiği düşüncesini kişilerin benimseme istekliliğine bağlıdır. Konsensüsün modası geçmiş bir kavram olduğu ve toplumsal yasaları bilmenin imkansız olduğu şeklinde bir doktrin doğar. Postmodern dilsel epistemolojiye göre her düzen tipi tecrübeden doğmalıdır.⁴⁹ İmkansızlaşan ittifak politikası sayesinde bir münakaşa ve oyunlar teorisi oluşur. Her yerdeki geçici sözleşmeler, postmodern yaşayış tarzının temel göstergesidir.⁵⁰ Bu sözleşmeler sonucu, insan farklı oyunlar arası giriş çıkışla terminalleşir. Bu bağlamda postmodern kamusal alan Habermas ve Arendt' in ortaya koydukları tecrübenin tam ters istikameti bir yolda konuşlanır. İletişimsel bir rasyonelleşme anlayışının yanılısına olduğu, uzlaşmanın doğası gereği zorlama ve dayatma olacağı, ontolojik bazda da tüm dil tasarımlarının farklı ontolojilerde bulunması ve tüm söylemlere bunu boyatması, yani benzer algılamaların bile farklı kaynaklardan neşet etmesi, ortak bir şebekenin varlığını hükümsüz kılar. Artık sensüs cominis, akliselim ve sağduyu gibi kavramlara postmodern bir kamusalılıkta itibar edilmez. Konuşmak, oyun anlamında çarpışmaktır ve konuşma genel bir açık tartışma alanının sınırları içinde çöküşü temsil eder. Aristo'nun adil olan ve adil olmayan hakkında hiçbir ölçütü olmaksızın yargıya varan basiretli bireyin konumunda olduğumuz gerçeğinden kaçmanın olanağı yoktur.⁵¹

Özetle postmodern stratejiler, anlatılara (bütüncül hakikat iddialarına) karşı dilsel (linguistik) oyunlar oynar.

⁴⁷ Terim orijinal olarak Lyotard' a aittir.

⁴⁸ Ahmet Ulvi Türkbağ , "Postmodernite ve Hukuk İdeal-leri", *Doğu-Batı* dergisi, sayı 13, s. 210.

⁴⁹ Ziyaüddin Serdar, *Postmodernizm ve Öteki*, çev.: Gökçe Kaçmaz, Söylem Yay., 2001, s. 67.

⁵⁰ J. F. Lyotard, *Postmodern Durum*, çev.: Ahmet Çiğdem, Vadi Yay., 1994, s. 76.

⁵¹ Dana R. Villa, "Postmodernlik ve Kamusal Alan", *Cogito* dergisi, Yaz 96.

Burada dil oyunlarını fazla uzatmayacağız, zira şimdi düşüncelerini aktaracağımız teorisyenler bölümünde fazlasıyla yeni bir toplumsallık olarak dil oyunları tartışılacaktır.

Postmodern Teorisyenler⁵²

Foucault

Herhangi bir tekil analitik çerçeveyi teoriyi terörize edici bulduğu için reddeden Foucault, ben bilinci üzerine, bilgi üzerine ve iktidar üzerine çalışmalar yaparak postmodern düşüncenin zengin bir kaynağı haline gelir. Geç dönem çalışmaları her ne kadar geçmişini yalanlar gözükse de erken dönem çalışmaları kolay kolay yadsınıp silinecek neticede olmamış, bilgi-iktidar-özne-tahakküm üzerine yaptığı çalışmalar ve kendine özgü araştırma yöntemleri müthiş derecede ses getirmiştir.

Nietzsche'yi yeniden okuyan Foucault; iktidar, hakikat ve bilgi arasındaki bağları masaya yatırır ve liberal hümanist değerlerin nasıl da tahakküm biçimleriyle iç içe geçtiğini belirtir.

Modern rasyonalitenin cebri bir güç olduğuna inanır. Modern teorilerin bilgi ve hakikati nötr, evrensel ve nesnel kabul etme ya da ilerleme ve özgürleşmenin vasıfları olarak görme eğiliminde olduğu noktada Foucault, bunları iktidar ve tahakkümün bütüncül stratejik bileşikleri olarak analiz eder. Foucault, burjuva devriminin toplumsal pratik dünyada kralın boynuna vurulmuş olmasına karşın, iktidara ilişkin hukuksal hükümler modelinin birçok kavram ve varsayımlarının modern düşüncüyü donatmayı sürdürdüğünü savunur. İnsanlık der, Foucault, bir çatışmadan öbür çatışmaya geçerek, hukukun üstünlüğünün savaşın yerine geçtiği bir evrensel karışımlığa varıncaya dek adım adım ilerlemez. İnsanlık uyguladığı her şiddeti bir kurallar sistemine yerleştirir ve yalnızca bir tahakkümden öbürüne geçer.

Foucault, eleştirisinin öncelikli hedefi olan hukuksal modeli; hukuk iktidarı, yasal ve poli-

tik hükümler çerçevesi içinde analiz eder. “Epistemelerin kriterleri neyi, kimi dışarıda bıraktıkları ya da diskalifiye ettikleri ile tanımlanabilir. Modernite örneğinde deli, hasta ve suçlu gibi.”⁵³ Ona göre her paradigma kendi “ideolojik meşru tip” (paradigmatik ben) ini yarattığı gibi kendisinin hoşlanmadığı benleri de yaratır ve onları gözetler; özneyi, tarihi ve bilgiyi söylemlerin belirlediğini söyler.

Foucault'a göre düşkün evi, hastane, hapishane gibi kurumlar bireylerin gözlemlenmesi, ıslah tekniklerinin denenmesi ve toplumsal denetim için bilginin edinilmesi doğrultusunda birer laboratuvar işleri görmüştür. Delilik, tıp, ceza ve cinsellik söylemlerinin modern devlet ya da ekonomi gibi makro fenomenlere indirgenebilir olmayan bağımsız tarihlere ve kurumsal tabanlara sahip olduğunu düşünmektedir. İktidar yalnızca fiziksel güç ya da yasal temsil yoluyla değil; normların hegemonyası ve beden ile ruhun şekillenmesi yoluyla işler. Yani iktidar her yerdedir.

Tüm yaşamı boyunca yaptığı çalışmalarla Foucault, artık çoğu teorisyenlerin üzerinde ittifak ettiği bir şeyi, bilginin hakim düşüncelerden (iktidar rejimlerinden) koparılabilir olduğunu kanıtladı. Foucault, bir merkez, öz ya da “telos” tarafından yönetilen birleşik bütünler olarak tarihin ve toplumun birlik ve beraberliğini bozmaya ve öznenin kurucu bir bilinç olmaktan ziyade kurulduğunu göstererek özneyi (fertleri) merkezsizleştirmeye girişir. Ona göre özne, kuma çizilmiş bir yüzdür ve modern birey de bilginin hem nesnesi hem de öznesi haline gelmiş, bilimsel disiplinler mekanizmaların yatakları içerisinde şekillendirilmiş ve oluşturulmuş bütün bir güç ve beden tekniğine göre özenle imal edilmiş bir ahlakî, hukuksal ve psikolojik varlık haline gelmiştir. Bu anlamda özne, inşa ve bir yaratıktı ki; bu nedenle öldürmeye değerdi. Bu yüzden, modern teorilere karşı öznenin tahrip edilmesini salık verir ve bu anlamda iktidara bağımlı (modern) insanı öldürür. Öldürülen insanın yerine ise farklı bir insanı diriltmeye ve inşa çalıştığını betimler: “Kendimizi bir sanat eseri olarak yeniden yaratmalıyız.” Bu anlamda Foucault, yeni bedenlerin ve hazların yaratıl-

⁵² Bu bölümdeki teorisyenler; genel olarak teorisyenleri okuyan Kellner vasıtasıyla oluşturduğumuz ikincil bir okuma ürünüdür.

⁵³ Richard Eppignanesi, *Postmodernizm*, Milliyet Yay., s. 67.

masının normalleştirilmiş özne kimliklerini ve ben bilincini altüst etme potansiyeli olduğuna inanır. Merkezlessiz ve kuralsız olarak direnişin evrensellesmesini ve çoğalmasını isterken, direnişin de bir tür iktidar ilişkisi türettiğini söyleyerek bir direniş kütüğüne (felsefesine) girişmez.

Öznenin kurmaca bir inşa olduğunu göstermeye giriştiği noktada soy kütüğü kavramsalı ise, özne inşasının maddi bağlamını ön plana çıkarmaya çalışır. Disiplin der Foucault, bireyleri disipline etmez, bireyleri “yapar”. Bireyler, hem kendi nesnelere hem de kendi uygulamasının araçları olarak gören bir iktidarın özgül tekniğidir disiplinin. Kendim duygusu, dışarıdan, bir yansımadan, yani imgesel olandan gelir. Kimlik ise yanlış tanımadan, kendime sahte bir ikna oluştan gelir.⁵⁴ Bu çerçevede Foucault, aktif özneyi reddeder ve eylemliliğin çirilçiplak edildiği yeni düşünce biçimlerinin ortaya çıkabildiği yeni boy vaat etmekte olan bu anlamdaki bir postmodern çağı olumlu bir olay olarak hoşnutlukla karşılar. Tahakkümden kurtuluş, kuralsız ve her şeyci olan bir post stratejiyle mümkündür. Zira, ebedî ve aşikar gibi duran her şeyi sorunsallaştırarak oluşturduğu metodolojisinin politik görevi ise bütünsel anlatılar içinde bastırılmış olan özerk söylemleri, bilgileri ve sesleri geriye kazanmaktır.

Foucault, sonuçta öznenin nasıl da kapsamlı bir söylemler, pratikler silsilesinde bir iktidar, bilgi ve hakikat alanı içerisinde oluşturulduğunu, bilginin, nasıl da iktidara koşmak istediğini gösterdi. Dünyanın bir değil sayısız anlamlardan oluşmasından ötürü, dünyanın yorumlama tarzlarının sonu olmadığı ve benliğin bir “abide” değil, “doküman” olduğunda ısrar etti.

Deleuze

Teori, politika ve gündelik hayatta, karşı ilkelere olarak farklılık ve çokkatlılığı selamlarken birlik, hiyerarşi, özdeşlik, temeller, öznellik ve temsile duyulan modern inançları parçalama yönünde esaslı çabaları açısından postmodernin örnek oluşturucu temsilcisidir. Birlikte çalıştığı Guattari'yle birlikte politik birer

militandırlar. Foucault gibi merkezlessizleşmiş öznelerin ortaya çıkmasını olanaklı kılmaya giriştiler ve bu aşamada Foucault' un manyaklarla duygudaşlık kurduğu gibi Deleuze de aynı mantıkla dünyayı, anahtar kavramı olan şizofrenler, göçebeler ve “köksap”lar kavramları aracılığıyla betimler. Çoğulluğu alkışlar ve indirgeyici bir düşünce tarzı olarak diyalektiğe saldırır. Helgelcilikle, diyalektikten nefret eden, Platon ve Kant'ı devirip altüst etmeye çalışan Deleuze, nötr ve nesnel bir dünyanın ayna tutularak pasif bir alıcı öznenin zihninde yansıtıldığı modern epistemolojideki öznesne ayırımına da hücum eder.

Çalışmaları, modernliğin kodlarını düzene sokan ve yeniden oluşturan postmodern tipler yaratabilmek için arzuların ve başına buyrukluğun önündeki tüm teorik ve kurumsal engelleri altüst etmeye çalışır. Şizo analitik çoğunluk, çok katlı bilgi, merkezlessizlik gibi kavramlar etrafında örgütlenmiş yeni postmodern konuları dile getirir ve yeni postmodern düşünce politika ve öznellik biçimlerinin yaratılmasına yardımcı olmaya girişir. Modernliğin, her şeye rağmen, kaçış çizgileri sağlayan, daraltıcı toplumsal yapılar ve bastırılmış kişilikler halinde bir yere yurda baskıcı şekilde sahip olunması olarak karakterize eder.

Moderniteyi bir ağaç gibi düşünür. Köklerin sistematik ve hiyerarşik ilkeler uyarınca örgütlediğini savunur. Bu kökler ağaç biçimli olan kültürün, merkezlessizleşmiş, hiyerarşik büyük kavramsal sistemler bina etmesine izin verir. Bu tip ağaçlardan düşen yaprakların biçim, öz, yasa, hakikat, adalet, hak ve cogito gibi adları vardır. Kant, Descartes, Platon evrenselleştirici ve öznelleştirici şemalar içerisinde zamansallığı ve farklılığı yok etmeye çalışan ağaç biçimli düşünürlerdir ve Deleuze onlara lanet okur. Köksap, ağaç metaforu bakımından Deleuze'ün yersiz yurtsuzlaşmış hareket için kullandığı yeni terimdir. Köksap bilgisi, köklerin ve temellerin kökünü kazımaya ve ikilikleri alaşağı etmeye ve kökleri, dalları dağıtmaya, farklılıklar ve katmanlar üreterek yeni bağlantılar kurarak çoğullaştırmaya ve sirayet ettirmeye çalışır. Köksaplar hiyerarşik olmayan yersiz yurtsuzlaşmış çizgilerin öbür çizgilerle tesadüfî düzensiz ilişkiler kurduğu sistemlerdir. Bu ilişkiler kapalı sınırlar içerisinde oyuklu uzamdan ziyade açık

⁵⁴ Richard Eppignanesi, a.g.e., s. 67.

uçlu bir pürüzsüz uzamdan oluşur. Deleuze, aydınlanma öznesini her türde öldürmeye ve köksapsal,(dağınık, merkezsiz) şizofren bir cins yaratmaya koyulur. Göçebe düşünce biçimini açımlayan Deleuze; şizofren, köksap ve göçebe açısından baskıcı temsili özdeşliklerden kopma ve bölük pörçük bedeni üretme yönündeki postmodern süreç üzerinde durur.

Lyotard⁵⁵

Bazı ayrıntılar saklı, Deleuze ve Foucault'a paralel bir söylev üreten Lyotard "teröristik" dediği türden teorilere karşı çıkan söylemlerin çoğullunu kararlı bir şekilde savunur ve birleştirici teoriye karşı kendisini konumlandırır. Keza, düş gücünü, çokanlamlı şiirsel mecazları ve yazıdaki muğlaklığı alkışlamasından sonra kaleme aldığı postmodern durum adlı raporunda, bilginin meşruiyetini ve bilgi biçimlerini ve anlatısal bilgi epistemelerini tartışır ve büyük anlatılara karşı kuşkuculuğun galibiyetini, bir adım sonra da meta söylemlerin sonunun geldiğini ilan eder.

Soyut, teorik söylemleri taciz etmek ve ihlal edici edebî stratejiler kullanmak için şiirsel bir tarz tutturur ve postmodernin klasikleri olan çoğulluğa, tekilliğe ve sürüklenişe değer verir. "Sürüklenmek" kavramı etrafında bir metafor (benzetme silsilesi) oluşturur ve anlamsız "parçacık"ların havada uçtuğunu betimler. Hakikat ve kesinliğe yönelik modern ilgiyle bağını kopararak, söylem kiplerinin anlatısalılığına (ideolojikliğine) dem vurur.

Lyotard, arzusunun aile, işyeri, ekonomi ve devlet yoluyla baskıcı biçimler altında sınırlandırılıp sabitlendiğini iddia ettikten sonra önceki ahlak dışı perspektiften kararlı bir şekilde uzaklaşır ve politikasını sağlamlaştırabilme için adalet dünyasına girer. Adalet ve yargı felsefesi geliştirmek için bir konum arayışına koyulur ve bir dil teorisi ortaya koyarak dil felsefesi alanında da çalışır. Sonuçta ulaştığı sonuç; fikri küçük çarpışmalar ve akınlar şeklindeki yeni gerilla stratejilerinin icat edilmesini, yeni teori kurmacalarının icat edilmesinin öngörülmesi gerektiğidir. Artık mesele

ona göre adil oyun zamandır. Çünkü "adalet kurallara göre oynamayı ve farklı bir dil oyunlarında kuralları muhafaza etmeyi içerir. Adalet der, Lyotard; "her dil oyununun saflığını korumaktan ibarettir." Adalet yalnızca yerel ve geçici olabilir. Tartışılmaya ve dönüşüme maruzdur.

Lyotard, betimleyici ifadeler ile kural koyucu ifadeler arasındaki ayırım üzerinde ısrar eder, kural koyucu ifadelerin özgül ve tek olduklarını basitçe evrenselleştirilebilirliğe elvermediğini savunur. Bizler, der Lyotard, kural koyucu ifadeler oluşturmaya mahkumuz. "İnsan reçeteler olmaksızın yaşayamaz. Ama bu ifadeleri tek tek ve ontolojiye başvurmaksızın ya da evrensellik iddiasında bulunmaksızın oluşturmamız. Dünyayı kendi imgesine dönüştürme yolundaki her rasyonalist girişim, bir boşluğu kucakladığını göremeyen bir yorumdur ibarettir."

Nitekim diyalog; adaletin çoğulluğu ve bir çokkatlıklar adaleti fikriyle sonuçlanırken Lyotard, şunu savunur: "İlkin her biri ayrı bir oyuna özgü kurallarla bağlantılı olarak tanımlanan bir adalet çokluğu vardır. Adalet, yeni hamleler icat edebilmek için yeni kurallar ve bundan dolayı yeni oyunlar icat edebilmek için kuralların verdiği sınırlarında iş görmekten oluşur." Böylece Lyotard, politikayı retoriğe indirger.

Neticede genel bir adalet teorisine dayalı olarak makro yapıların dönüştürülmesi yoluyla adil bir toplumun yaratılmasını amaçlayan modern adalet anlayışlarına karşı Lyotard, mikropolitikada kök salan çokluklar adaletini önerir. Farklı dil oyunları arasındaki mücadeleyi hükme bağlayabilecek genel bir adalet teorisi bulunmadığı konusunda ısrar eder. Adalet her bir vakiada kuralların ya da ilkelerin geliştirilerek evrensel kılınmasına izin verilmeyen bir koşullu yargı meselesi olacaktır.

Lyotard, modern söylemlerin kendi konumlarını meşrulaştırmak için ilerleme ve özgürleşme anlatısı, tarihin ya da tinin (ruhun) diyalektiği gibi öte söylemlere başvurduklarını iddia eder. Lyotard konsensüs karşısında anlaşmazlığı, uzlaşmacılık karşısında çeşitliliği, homojenlik karşısında kısıtlanmazlığı alkışlar. Zira, Lyotard'a göre konsensüs dil oyunlarının çeşitliliğini çiğnemektir.

⁵⁵ Bu bölüm, Lyotard'ın "Postmodern Durum" adlı kitabı ve "Just Gaming" başta, adaletle ilgili makaleleri derlenerek oluşturulmuştur.

Lyotard, yargının evrensel kuralkoyucu deyimlere başvurulmaksızın yapılması gerekmesine karşılık farklılıkların peşine düşülmesi ve farklılara delalet eden sessizliklere kulak verilmesinin gerektiğini; bunun ardından, seslerin konuşmasına izin vermek, çoğunluğa muhalefet eden ilkelerin ya da konumların dillendirilmesine çaba göstermek gerektiğini savunur. Böylelikle farklılıklar vurgulanmaya, tahammülle karşılanmaya başlanacaktır. Tek bir akıldan ziyade bir akıllar çoğulluğunun peşine düşülür.

Toplumsal bağın dil olması, konuşmanın savaşmak olması, bir kişinin daima kapalı iletişim devrelerinde konumlanması sonucu adalet, zorunlu olarak yerel, koşullara bağlı ve özgül olan çokkatlılar adaletine indirgenir.

Burada sadece üç tane teorisyenden aktarımlar verilmesi kasıtlıdır. Postmodern ve hukuk arasındaki teorik bir köprü, felsefik olarak yukarıdaki teorisyenlerin görüşleri vasıtasıyla kurulabilir. Bu üç farklı teorisyenden çıkan sonuçlar bize hukuksal bazda ipuçları verebilir. Foucault'un analizlerinde iktidarın gözetim adacıkları ve "panoptic" bir denetim kavramsalı, genelde modern ulus devletin hukuk sistemini özelde de ceza sistemini sorunsallaştırır. Her dil oyununun kendi delileri ve kendi suçluları olduğunu söyleyen Foucault, modern devletin suç politikasının da kaçınılmaz olarak ideolojik ve yapılandırılmış olduğunu söyleyerek, masumiyetini çürütür. Kitaplarında hapisanesinin derin bir arkeolojik kazısına (sosyolojik araştırmasına) girer ve neticede bu tür yapıları iktidar icra etme tarzı olarak okur. İktidarı çok katlı olarak gören ve sözünü ettiği kısmi hukuksal sistem içi ehliştirmelerin önemsiz olduğundan emin olan Foucault, iktidarın hukuksal politik uygulamalar sayesinde meşruiyet krizini aştığını düşünür. Hukuk bu işi yapmaya başladığından beri sisteme içten meşruiyet sağlayıcı olarak konumlanmış, hukuksal aygıtların hegomonik olarak meşruiyet sorunsalını çaktırmadan aştığını kritik etmiştir. Bu bağlamda Foucault'a göre hukuk, politik iktidarın pekişmesi ve politik, siyasal erklerin meşruiyet üretme aracıydı. Yani tahakküm ve hegemonyanın meşrulaştırılmasıydı. Bu anlamda ceza ve suç olarak adlandırılan şey, sorgulama, özgülleşme, hak arama kavramlarıyla yakından alakalıydı. Mikropolitik postmodern mücadeleyi

salık veren Foucault'tan sonra, Deleuze ve Lyotard'da kendi terminolojileriyle tahakküm ürettiğini söyleyen üst anlatılara karşı sorgulayıcı bir tutum takınmış, bizatihi tarihsel bir mücadelenin getirisi olan hukuksal duruma değil, hukukun referans kaynağına, bir başka deyişle değerlere ve tümelleştirici standartlara, hukuk ideallerine ve bu ideallerin hedefi olan hukuksal amaca cephe almışlardır.⁵⁶ Gerçekliğin kaybolduğu, algı ve tasarımlarımızın tutarlı olmaktan çıktığı, düşünce zincirlerimizin koptuğu, mantıksal tutarlılığın yanılmasadan başka bir şey olmadığı bir dönemde, postmodern çağda herhangi bir konudaki idealin değeri kesinlikle değersizdir.⁵⁷ Bu anlamda tüm klasik hukukçular ve hatta Dworkin bile sessiz sakin tiplerdi. Varoluşçular veya eski radikaller kesinlikle sistem içinde kalmış uslu çocuklardı⁵⁸ ki, aynı frekansta, aynı zeminde (pek az istisna hariç) yayın yapıyorlardı. Locke, Hobbes gibi modern hukukun babaları ise tarihteki yerlerini çoktan almışlardı bile.

Postmodern hukuk, hukukçu prototipi olmayan, dahası böyle bir şeyi kasıtlı olarak öngörmeyen, hukuku "hikayeletiren", hukukun onsuz yapamayacağı değerlere, kutsallara savaş açan bir anlayıştı ki hukukun konuşlandığı paradigmanın(değerlerin) sorunsallaşması dolaylı olarak da hukuk alanının da değişmesine neden olur.

Lyotard'ın adalet çalışmalarında gördüğümüz kadarıyla hukukun içinde verilen kararlar ister istemez ideolojik, toplumsal ve siyasal izler taşıyacağından kişilerin sanki farklı bir dünyadan gönderilmişçesine hukuki kararların yansızlığı ile kendilerini güvencede hissetmeleri ve bununla avunmaları anlamsızlaşır. Adaletin, her zaman ve yerde bulunan salt değer olduğu yadsınır. Bauman'ın deyişiyle postmodern dönem artık kapı dışarısından gelip ortama müdahale eden bir ahlak yerine Sokrates'i de ters yüz ederek pratik hayatta pratikler sonucu gelişen bir görelî pragmatik özerk ahlakı selamlar. Zira

⁵⁶ Kamuran Kaya, *Postmodernizm ve Hukuk*, Yayınlanmamış Makale, İstanbul Hukuk Kulübü Makale Yarışması.

⁵⁷ Ahmet Ulvi Türkbağ, *a.g.m.*

⁵⁸ Ahmet Ulvi Türkbağ, *a.g.m.*

postmoderniteyle birlikte adalet denilen şey dil dünyasında anlam bulan bir "oyun" haline gelir.

Tüm düalizmlerin (ikili ayrımların) yıkılışıyla birlikte direniş sahasında legal/illegal ayrımının kökeni ortadan kalkmış, uyumsuz cemaat şebekelerinde ise yine hukuk ve ahlak şeklindeki militansal ayırmada bu yıkım operasyonlarında derinleşmiş, aradaki ayrımların erimesi sonucu her otantik (sahih) hukukun, genel bir ahlak üzerine yükselmesi gereği yeniden keşfedilmiştir. Başkasına verilemez, başkasıyla karşılaştırılmaz, mantığı sorgulanamaz biricik ahlak üzerine, kuralları cemaat içinde kabul edilen, dışarıyı bağlamayan biricik bir hukukçuk gelecek ve toplumsal yaşayış maksimize edilecektir. Bu aşamaya gelmemesinin sebebi ise, pratikte modern hukukun - aynı ve eşit- sandığı bir ahlak üzerine yükselmenin ferah getireceği yanılması ve ahlaka gönderme yapmanın gereksizliği düşüncesi idi. Bu çerçevede ahlak felsefesine kısmen girmemiz gerekcek ki zira hukukun onsuz yapamayacağı ahlak rölatifleşerek, postmodern dönemde farklılaşmıştır.

Tüm anlatıların, ideolojilerin, Bauman'ın deyimiyle inşaatın temeli, ahlak üzerine kuruludur. Ahlak ise, kesinlikle bizatihi iyi ama ıslah edilmesi gereken bir çamurlu arazidir ki, kendisi üzerine yükselecek, kendi temelini uygun bir yapı, hukuk sistemi arar. Temel ve inşaatın bir kez bir biçimde bina olarak ortaya çıkması, hukukun insan davranışlarına müdahil olup yön vermesi ve ahlakın tarifini birebir saptaması yani hukukun ahlakla etkileşimi sonucu ahlak ve hukuk birbiri içinde yapılaşır. Eğer bu yapılaşma güçlü ise bir "kök paradigma" (kurucu unsur) oluşur. Artık bina yıkılsa bile; temel, inşaatı, inşaat da temeli; yani ahlak hukuku, hukuk da ahlakı buluncaya kadar arar. Modern devlet, oluşturulan bu kökü; ahlak-hukuk birlikteliğini yıkmış, ayrışan bu değerlerle, insanların eski geleneksel (paradigmatik) ahlakını sömüren, temelleri olmayan, "ahlaksız" yeni bir hukuk üretmiştir. Yani iyi niyet vurguları sanılanın aksine evrensel, sabit ve genel geçer bir ahlaka vurgu yapmaz. Zira postmodern ahlaka göre ahlak rölatifdir. Postmodernizm, bu noktada olayı tersine çevirmek ister ve ahlakların kendi mütevazı hukukunun altında olmasını, eski yıkılan yapı-

nın yenibaştan yapımını onaylar.⁵⁹ Bu anlamda modern hukukun artık ahlaki bir ilkeye başvurarak yaptığı meşrulaştırmalar postmoderniteyle birlikte anlamını yitirir.

Tarafsızlığın çöpe atılması, meşru olmayan bir aklın, meşru olan bir hukuk yaratamayacağı düşüncesi, evrensel ve müphem olmayan standart bir ahlakın olmadığı düşüncesi ve yasa koymanın masumluğunun aşıklaşması, iptal olan öznenin (değişen modern insanın) geleneksel hukukunu da iptal eder. Modern dönemle birlikte gelen insan hakları, özgürlük, kamusal güvenceler gibi nosyonlar radikalce reddedilir. Evrensel norm gibi standartların evrensel bir ahlak ve evrensel bir akıl dayattığı için reddini vacip gören postmodernizm; nesnel, nötr, genel ve temelci, öze dayalı hukuksal normların karşısındadır. Ahlakın müphem, tutarsız ve evrensel olmaması çözümlenmeleri tekeli bir hukuksal yapıyı eleştirir. Postmodernite akıl, ahlak ve adaletin karmaşık ve yerel oldukları gerekçesiyle bir hukuku yüklenemeyeceği ve herkesin hukukunun kendine mal edilebileceği bir sistemi görünüşte alkışlar.

Postmodern mantık da Baudrillard'ın yeni tarihli bir röportajında dediği gibi bir çizgidedir: Ben insan haklarının çoktan küreselleşme sürecine entegre edildiğini ve artık sadece bir meşrulaştırma aracına dönüştürüldüğünü düşünüyorum. Bunlar hukukî ve ahlakî üstyapının parçaları artık; kısacası bunlar işin reklam (masal) kısmı.⁶⁰

Biz, burada anatomi kısmında parçalanmış, temelsiz ve yönsüz bir bedenin metabolizmasına kısmen eğilmeye çalıştık ve postmodern bir hukuk görünüşünün onun temel retoriklerinden teorik olarak bağımsız olmadığını düşündüğümüz için felsefi arka planına eğilmeyi ihmal etmedik ki farklı bir araştırmanın (postmodern yapıya dokunmayan) görünüşleri, yani ortaya çıkan söylemleri analiz etmekte kısır kalacağını düşündük. Bu çerçevede de postmodern dil ve adalet felsefesinin sonucu oluşan çoğunluk, çoğulculuk, yerelleşme, mikrolaşma gibi kavramların bu üst

⁵⁹ Ahlak bağlamında postmodern ahlak, Levinas'ı tekrar diriltip, ahlakı müphemleştirmiştir.

⁶⁰ Jean Baudrillard, "Çılgınlığı Globalizm Üretiyor", *Umr-an dergisi*, sayı 90, s. 6.

dilden, mantıktan bağımsız olmadığını düşünürüz.

Arkeoloji kısmında da yöntemimizi devam ettirip hukuka sonlara doğru yaklaşmayı ve burada pratikteki postmodern hukuksal durumları tartışmayı düşünüyoruz.

Postmodernin Arkeolojisi⁶¹

Postmodernin geldiği noktada geliştirmek zorunda kaldığı merkezsizlik, yönsüzlük ve daha sonraları türeyen “her şey mübah” anlayışı insanların belirsiz bir hayata adapte olabilmeye potansiyellerini arttırmıştır. Her ne kadar politik ve siyasal alanda postmodernin konuşulması zor olsa da, postmodernizmi Jameson gibi tüketim kültürü olarak aldığımızda, yol almamız rahatlayacaktır. Burada, belki de postmodernin “gerçekten” olmasını sağlayan siberetik teknolojilerindeki postmodern öğelerle kısaca ilgilenecek, sonra da ortaya çıkan postmodern kimlik biçimleri, bilinç haritalarıyla uğraşacak, daha sonra oluşan yeni kabilelere geçeceğiz. Bölüm sonlarına doğru “çarpıcı” bir hukuka geleceğiz.⁶²

McLuhan’ın kahinlerinden başlarsak, artık postmodern bir toplumda insanların sinir sistemini bilgisayarlar ve simülatif networklar oluşturur. Medya klasik yargı, yürütme ve yasama erklerinden daha üst bir yerde erleşmiştir. Medyanın; gerçeği çarpıttığı, yönlendirdiği ve kitleleri dönüştürdüğü değil, teorik ve felsefik olarak medyaların yaratıldığı ve postmodern dönemde medyanın, gerçek yaratıp öldürmesi, yeni ve farklı bir örgütlenişe neden olmuştur.⁶³ Gerçeklik düzleminde; nasıl ki Lacan’ın deyimiyle bilinçdışı dil gibi yapılaşmışsa, medya da konuşma gibi yapılaşır ve Orwell’in “egemenler gerçeklik yaratır” sözünü doğrular derecede medya kendine münhasır yeni bir dil üretir. Baudrillard’ın analizleriyle, medya, yani oluşturulan simülasyon (medyadaki sanal dünya) gerçeği saklamaz,

gerçeğin yerine geçer. Üçlü benzetim formülüne göre, temsil, bağımsızlaşarak tüm göstergeler, temsiller ve tüm simülasyon, gerçeğin yerini alarak bir “hipergerçeklik” (sanal gerçeğin esas gerçeğin yerini alması) üretilir. Gösteren gösterilene ulaşmadan yolda kaybolur. Esas gerçek, bu içe geçerek birbiri üzerine yığılır ve gömülü kalarak enkaz yığını haline gelir. Dramatik metaforlar günlük hayatımıza sızar ve hayatı ele geçirirler.

Görünebilir, temas edilebilir, hissedilebilir, yüzleşilebilir analog gerçeklik yerini alternatif bir dünya idealiyle, coğrafyanın olmadığı, duyuların kazaya uğradığı, dijital bir sanal ortama bırakmıştır. Toplumsallığın önemli özellikleri olan organik dayanışma, sembolik iletişim, mantıkî olmayan kategoriler ve karşılıklı ilgiler uzamsal sınırların elektronik medya tarafından çöktürülmesiyle problematikleşmiştir.

Postmodern toplum, metaforların, imge ve imajların gündelik hayatı bombaladığı, boyutları sekteye uğratıp hayatın simülasyonlarca ele geçirildiği bir gerçeklikte mevzilenir.

Öz, öge ve tarih; gösterinin sadece kendisine hizmet edeceği ölçüde simülasyonların içinde gömülür.

Gösteren özgürleştirilirken, imaj, anlatının önceliğini ve üstünlüğünü elinden alır, bu aşamada neyin orijinal neyin sahte, neyin doğru neyin yanlış olduğu, kısaca “neyin ne olduğu” sorunsallaşır. Tüm medya, yine Baudrillard’ın deyişiyle; tam bir şamata tam bir içe patlama, anlamın yok edildiği, imajların birbiri üstüne yayılıp karıştığı, imajın gösterme vasfını kaybetmesi olan postmodern, hayal perdesi üretir ve sonunda anlamsız imajların muhatabı, izleyicinin kendisini yitirdiği bir kayıtsızlık, ilgisizlik ve doyunluk ürettiği bir hal almakta, tüm anlamların kara delik tarafından kapsandığı göstergeler, gerçeğin yerini almamakta, farklı bir gerçeklik düzleminde yeniden hayata dönmektedir. Artık ekran gerçeğin ta kendisidir ve insan da ara formlarda oksijen bulmaya başlar.

Gerçeğin yerini imajların alması, altyapının yerine şimdiki zamanın koyulması, zamanın engellerinin aşılması çalışmaları, küresel zamanın olanaklarını açmış, Virillio’nun deyişiyle zamanını hacmini daraltmıştır. Teknik

⁶¹ Arkeoloji kavramını Foucault tekniğinde kullan(a)mayacağız.

⁶² Biz burada ikincil kaynaklarda standart bulunan eserleri taradık.

⁶³ Yusuf Kaplan, “Medya Uygarlığı: ‘Post İslam’ ve Postmodernizm(in) Konumlandırılması”, *Dergah* dergisi, Mart 1993.

olarak sanal alan ve medya, geleceği şimdiki zamanın sonsuz sürekliliği haline getirmiş, çoğulcu zamanlar tek bir küresel zaman içinde “şizofrenik” olarak parçalanarak fasilasız anlara dönüşmesiyle her şey ‘şimdi’ ve ‘burada’ya (hız ve hazza) indirgenmiştir. Sonuçta geleneksel toplumsal hafıza biçimleri olarak tarih silinir ve zaman kolonize edilir ve üst üste birikme suretiyle bir geçmiş anlamında hafıza oluşturulamaz.

Sonuçta, oluşan teknolojik benlik de postmodern bir toplumda fikslenmemiş, sürekli bir istikrarsızlık içinde merkezsizleşmiştir. Dağılmış ve çoğullaşmıştır. Benin teknolojileşmesi sonucu “değişken ve kırılğan” kimlik sabit ve kararlı bir kimlik yerine geçer. (Dil oyunlarındaki gibi.) Yani kimlik bir tür parşömen kağıdı halini alır. Zemine ve zamana göre değişen standart ve genel geçer kuralların olmadığı, sıkı ve muhkem olmayan, kaygan, sürekli üzerine yazı yazılan bir kimlik. Bu ise maske kültürünün gelişimiyle sonuçlanmıştır. “Her şey uyar” mantığının sonucu olarak, belirli bir formatta, sürekli insan kural yaratır, kural iptal eder; yani bir maske yırtılır, diğer maske çıkarılır. Her türlü ortam koşullarına adapte olabilen bu “bukalemun özne” türü kendi tabiriyle dil oyununa girip çıkabilme elastikiyeti kazanarak terminalleşir. Eski tarzdaki kararlı benlik yani gerçek kimlik, bazen tatil edilir bazen de mesaiye başlar.

Zygmunt Bauman’dan yardım alırsak; kimlikler kostüm değiştirir gibi değişebilir. Çünkü oyunun kuralları sürekli değişiyor. Mantıklı olarak her oyun kısıdır. Her günü ayrı ayrı yaşama kararlılığı ve günlük yaşamı küçük vakıaların oluşturduğu bir dizi olarak tanımlama bütünüyle akılcı yaşam stratejisinin kılavuz ilkeleri oluyor. Sabitlenmeyi reddeden doğasıyla postmodern yaşam stratejisinin özü, kimliği kararlı hale getirmek değil, sabitlikten kaçınmaktır.⁶⁴ Çok az sayıda hikaye tekrar tekrar ve yeniden anlatılır.

Zamansal hep şimdiliğin ve uçucu benliğinde, siberetik kablolarda modernitenin bireyselleşme temayülleri içinde kendi sanal ağları ve medyalarında yaşayan özne; şimdilik ve yeni uçucu benliğin dizginlenmesi sonucu, hiper gerçekliğe adım atar. Bu hız ve

haz arayışı sonucunda gerçek estetikleştirilerek dönüştürülür. Bu uzamda farklı ikonlar ve kendi düzleminde anlam bulan hakikatler, yerinden edilmek suretiyle birbiri içine kaynaştırılarak sürekli peyzaj ve kolajlama altında; keserek, yan koyarak, alt alta koyarak melez, karmaşık, çifte kavrulmuş bir eklektizm alkişlanır. Dünya yamyamların yaptığı gibi (üslupsal olarak) yağmalanır.⁶⁵

Biraz Budizm, bir parça eko-faşizm, bir damla Althusserci kuşkuculuk vb. yarı hazmedilmiş kaynaklardan toplayıp derme çatma bir araya getirilir.⁶⁶ Melez eklektizm, hayata egemen olmuş durumdadır. Sanatsal pas tiş,(farklı üslupları birbiri içine ekleme tekniği) kendini aynen kültürel alanda da göstermiştir. Sanat, edebiyat, müzik, mutfak öğreti ve ritüeller aracılığıyla ötekinin egzotik kültürüyle karşılaşan postmodern benlik, tarihten ve bağlamdan, yerlerinden yurtlarından soyutlayıp sürekli yeni anlamlar, kimlikler ve aidiyetler peşinde koşan tüketici kültürü için yeniden paketlenen bu ürünleri alır ve farklılığı metalaştırıp yüceltir.⁶⁷ Egzotik mallara artan rağbet sonucu⁶⁸ dünyanın yerellik ve etnik köken yoluyla ürettiği çeşitli ürünlerin tümü inceden inceye ayrıştırılıp pazara gönderilir. Benjamin’in de dediği gibi mekanik kopyalama çağında sanat ibadetsel ve ritüel konumundan sistematik olarak koparılacak halk pazarında bir mal haline getirilmektedir. Geçmiş taklit etmeyen ama onu şimdiki zamanın içine katan başka bir gelenek tasarımı doğar. Şimdiki zamanda tüm üslup biçimleri, değiştirmeye oyununda hazır bulundurulur.⁶⁹ Günümüzde ötekilerin temsilcisi geçmişin kurcalanan sentetik ürünleridir. Postmodern politika, ötekini küçük düşürüp tarihi kimliğini ve geleceğini yoksun bırakır. Sadece değerlerini değil, onlarla beraber kimliklerini, istikrarlı ilişkilerini, yerlerini, ailelerini, varolma ve yapıp etmelerini hayatlarından sökülüp alır.

⁶⁵ Ziyaüddin Serdar, *a.g.e.*, s. 287.

⁶⁶ Ziyaüddin Serdar, *a.g.e.*, s. 208.

⁶⁷ Arus Yumul, “Modernizm, Postmodernizm ve Öteki”, *Karizma dergisi*, Yaz 1993, s. 102.

⁶⁸ Arus Yumul, *a.g.m.*, s. 110.

⁶⁹ Ahmet Akbar, *Postmodernizm ve İslam*, Cep Kitapları, s. 45.

⁶⁴ Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, 1993, s. 167.

Modern dönemdeki eliminasyon ve asimilasyon veya kuma ya da yutma; post-modernde biraz değişmiştir. Artık kalıntı bırakan bir silme, hadım etme stratejisi vardır. Yani programlar (farklı insanlar ve bilgiler) artık geri dönüşüm kutusuna atılmaz. söylem ve yerel otantik hakikatler (ekonomik, kültürel, siyasal, hukuki politikalar) ortadan kaldırılır ama “bug” denilen işe yaramaz sistem dosyaları (yerel hakikat iddialarının kalıntıları) türer. Bunlar belki otantik hakikatleri gösterir ama içi boşaltılarak, geleneksel gösteren-gösterilen ikiliği bozulmuştur. Yaşam biçimleri ve varlık tasavvurlarının ana materyali bulunur, fakat kendini gerçekleştiremez. Yani postmodern endüstri ötekilerle savaşa tutulmak veya onları değiştirmeyi zorlamak yerine, onların kavramlarını farklı bağlam ve anlamlarda kullanarak kendi tatminini sağlarken, geleneksel ritüellerin ise içini boşaltır. Ritüellerin zaman ve mekan bağlamı birbirinden kopartılarak varoluşlar işgal edilir. Belli bir alt yapının kuvvetlenmemesi için o yapıda anlamlı olan semboller, bu sefer yeni bir haz ve deneyim heyecanı için başka alanlarda karşımıza çıkar.

Ötekiyi tüm değerlerinden boşaltmanın, ötekinin iflasının modası geçmiş geleneğin ve apartılmış tarihin algılanmış imajlarını realite olarak geriye fırlatmanın ve onu müşevves imajlar ve anlamsızlıklar denizinde boğmanın daha baştan çıkarıcı daha güçlü yoludur postmodernizm.⁷⁰ Postmodern öğeler ötekinin ontoloji alanına müdahaledir ve onları yerlerinden ederek, yok etmeye çalışır. Burada anlam kaynağı, varoluşsal değer ya da ontolojik yapı olan şey tatmin edici, klinize edici hale dönüşür. Yerel bölgeler için anlam ve kök olan metafiziksel tecrübeler (örneğin yoga) diğer tarafta, bu dil şebekesine girme suretiyle sömürülen ve şeyleştirilen meta haline gelir. Postmodernite, dinselliği ve cinselliği icat eder. Bunlardan dinselliğe yani dilselliğe gelirsek;⁷¹ din postmodern dönemde kültür gibi çalışır. Ontolojik sorun teistik sorun haline gelir. Postmodernitede din modernitenin doğurduğu anlam krizini giderir. İnsanın tanrı rolünü gerektiği gibi oynayama-

ması, yeryüzüne istediği anlamda güvenle bir hayat sunamaması sonucu oluşan korku ve endişelerin özerkleşmiş olması ve hayatta meydana gelen anlam krizi ve tatminsizlik insanları güçlü bir otorite arayışına istenç duymaya yöneltti.

Görüldüğü gibi zaman/mekan kolonizasyonu ve tarihin apartılmasından sonra kalan tek şey; metafiziğin sömürülmesi tamamlandı. Postmodernitede din, yeniden anlamlandırma operasyonlarına konu yapıldı. Din, yeni bir anlam üreticisi olarak insanlara yeni duygu yoğunlukları ve yeni tatmin seçenekleri sunuyordu. Dinlerin geri gelmesi dinsel ritüellerin ve adetlerin ontolojisiz olarak episteme (görüntü) düzeylerinde ortaya çıkmasına neden olduğundan, varlık tasavvurları sade birer yaşam biçimine indirgenerek dinsel sembolizm yenilendi.

Sonuç olarak; postmodernizm, modernitenin vaat ettiği hedeflerin gerçekleş(e)memesi üzerine, tarihsel uğrak olarak modernitenin başladığı yere dönmesinden ibarettir. Yalnız bir farkla: Bu geri dönüş, farklı bir boyut ve frekanstaki bir geçmişe, geçmişin kırılmasıyla oluşan bir geçmişe olur. Artık gidilen yerde Baudrillard'ın deyişle objelerin kendileri değil, üretilmiş gerçekliğin gerçekten daha gerçek olduğu bir 'Simularka Cenneti' ya da 'gerçeğin çözü' vardır.

Hukuka döndüğümüz de tüm “makine”lerin birbirini etkilemesi kuralından hareketle, hukuk yukarıda özetlediğimiz şartlardan karmaşıkça etkilenir.

Postmodern marjinal tecrübeler ve dinselliğe yönelim beraberinde toplum hukukunun daha önce hiç karşılaşmadığı yeni sorunlar üretir. Modern devletteki kolektif ahlakın yerini postmodernizmde; hemen hemen hiçbir hukuk sisteminin üzerine basmak isteyeceği bireysel ahlak almış, bu aşırı bireysel ahlak da hukuksal sorun, ahlaksal sorun, insanî sorun üretmiştir. Rölatif ahlakın hiç bu kadar aşırılaşmaması sonucu bugüne kadar muhatap olduğundan çok farklı meseleler, postmodern bir çağda gündeme oturmuştur. Eşcinseller arası çocuk meseleleri, iki baba, veya iki anne olayları, her türde eşcinselliğin hukuki boyutları, internet ve bilişimde aşırı kozmik ve matematiksel çetrefil suçlar sonucu suçun elektronikleşmesi, şimdiye kadar

⁷⁰ Ziyaüddin Serdar, “Postmodern Düşüncede Yabancı”, çev.: N. Öztürk, *Yeni Dergi*, sayı 4, 1994, s. 125.

⁷¹ Deyimler, Sarıbay'a aittir.

hepsi birlikte, somut, muhtemel yaşantıları tahmin edebilici bir hukuk zihnini sorunsallaştırmıştır. Ahlak üzerine yapılan stratejik uygulamalar, özgürlük adı altında dünya tarihinde görülmemiş bir farklılık arayışına ve en ekstrem tecrübelerin doğmasına, hukukun da bunlarla, yani sınırlanmayan bir ahlakın meydana getirdiği meselelerle uğraşmasına neden olmuştur.

Postmodernin yapısını oluşturan “her şey uyar” anlayışı, her “makine”ye olduğu gibi hukuksal uygulamalara da ses çıkarmayan bir zihniyet doğurmuştur. Postmodern yapı perspektifte gördüğümüz sorgulayıcı hukuk aklı yerine, son aşamada hiçbir şeye karışmayan, kendi zevk ve sürüklenişinde anlam bulan hukuku “takmayan” bir özne biçimi üretmiştir.

Benliğin dönüşümü, hukukun müdahil olamadığı yeni ahlaksal bir siber-alan oluşturur. Bu yeni ahlaksal mekan ve zaman stratejileri hukukun aygıt ve iç mantığının erişemeyeceği ve hukuk dilinin yetmediği bir ortam oluşturur. Hukuk, oluşan yeni kimlik mekanları karşısında bocalar. Postmodernitedeki merkez-siz insan, inşa edilmemiş insandır. Saf ve bağımsız, hiçbir bina yapımına konu olmayacak ahlaka sahip ve değerlerden arındırılmış özne, adeta hukukun üst hakikatlerini sorgular gibidir. Bir hukuktan öbür hukuka geçilir. Hukuk durulacak ve uyulacak bir hakikat değil, geçici olarak katlanılacak, içinde bulunulan oyunun kurallarını çizen bir hakemdir. Hukuk inanılacağı için uyulacak bir değer değil, çıkarıp takılacak bir maskedir artık.

Medya ve imaj teknolojileri, oluşturduğu simülasyonlar, suça veya insanları kötülüğe teşvik edip, hukuku bozmaz, artık postmodern medyalar ve imaj teknolojileri, yeni yeni hukuklar yaratır. Medya; ceza vererek ve suçlayarak, sonra çıkıp teşhir ederek, insanları yargılayacak ve semiyotik (göstergesel) bazda insanları kendi oluşturduğu hukuka göre seyirciye açık bir arenada cezasını verecektir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, medya dördüncü ve öldürücü erkter ve aynen hukukun yaptığı zorlayıcı ve güç kullanıcı aygıtlar üreterek, hukukun yerini alır. Medya entelektüel kurgusu ve montajıyla bu olayı ustaca yapar.

Postmodernite etrafında dolaşıp kendini rahatsız eden bir hukuk görmek istemez.

Düzenden sorumlu birileri etrafta yoktur. Paradigmaların(ideoloji) tüm tasarımlarını boyamak, arzularını ve oluşan oluşumların oluşturulma sebeplerinden bağımsız düşünemeyeceğimiz için nasıl ki olayı basitçe postmodernin dini geri getirip getirmediği şeklinde formüle edemezsek, postmodern bir hukuku da basitçe çoğulculuk, tikelleşme ve yerelleşme veya kabilesel hukuka dönüş olarak formüle edemeyiz ki tüm bunlar benlik ve kimlik stratejilerinden bağımsız düşünülemez.

Son olarak; yapıbozum ve hukuk esaslı ve postmoderniteden ayrı olmayan bir konudur ve biz bunu burada irdelemeyeceğiz. Sadece yapıbozum; “hukuki bir metnin her okumasının zorunlu olarak yanlış bir okuma olduğunu, bütün hukuki metinlerin aynı zamanda hakkında karar verilmeyen nitelikte ve tutarsız olduğunu ön kabul alarak, hüküm vermenin keyfi ve ödün verici siyasi, ekonomik toplumsal faktörlerden bir biçimde bağımsız, kendine yeterli kodlanmış bir kurallar sistemi oluşturduğu varsayımını tersine çevirir.” demekle yetineceğiz.

Postmodern Hukuk Teorileri

Kuramları teröristçe bulduğu için onları terörize etmede üstüne olmayan postmodernite, beklenildiği ve üstte de anlatıldığı gibi hukuk alanında da stratejik kavramsallara ve doktrine yapısı gereği girmez. Postmodern bir hukuk modern hukukun yadsınması ve şiddetle eleştirilmesidir.

Burada, bazı teoride yer alan ve postmodernist çoğulcu yapı etrafında değinilmiş görüşleri özetleyeceğiz. Ama geride de söz ettiğimiz gibi bu teoriler tek başına anlamsızdır, ve aslında, postmodern bir hukuk yoktur. Olan sadece postmodernizm ve hukuktur. Postmodernin ikircikli ve ne idüğü belirsiz bünyesi saklı tutulursa, hukukun yeniden kavramsallaştırılması, yani kaybolan büyüünün yeniden yüklenmesi postmodernitede yapılmaz. Ama bizim burada yapacağımız, kendi çapında direk ve doğrudan postmodern bir hukuk yapan ikincil bazı kaynakları taramak ve değerlendirmek olacak.

Postmodernin yönsüz yönü dolayısıyla kaynaklarda birçok farklı ve birbirine zıt uygu-

lamalar postmodern adı altında anlatılmış, kiminde “olumlu” postmodern hukuktan, kiminde “radikal” postmodern hukuktan, kiminde “nihilist” bir postmodern hukuktan, kiminde de “yorumsamacı ve hermönetik” bir postmodern hukuktan söz edilmiştir. Görüleceği gibi postmodern temel özelliğini burada da muhafaza edip “ne o ne bu” doğasını hukuk alanında da göstermiştir. Modernden hiçbir farkı olmayan görüşler postmodern diye takdim edilmiş, bazen de nihilizmle postmodernizm özdeşleştirilmiştir. Bu durum, postmodern kafa karışıklığına özgü bir durumdur, ki postmodern teriminin etrafında dönüp durmak beraberinde birçok sorunsalı da getirir.

Tekrar pahasına söylemek gerekirse; postmodern hukuk bilimi, modern felsefe ve hukuk biliminin akılları, etiği ve hukukları tek bir biçim, ilkeye ve de anlatıya dayandırmak için yaptığı bütün stratejik hamleler başarısızlığa uğradıktan sonra doğmuştur. Nitekim modern paradigmanın iflasi, zorunlu olarak da modern hukukun iflasiydı. Tarihsel olarak, hukukun tarafsız ve adil olduğu, ihtilafları; gayri şahsi, öngörülebilir ve tartışmaya yol açmayacak biçimde çözümlenmenin bir yolu olmuş, dolayısıyla hukuk sistemi yasaların uygulanma tarzlarını rasyonelleştirmek için kanunların asıl maksadını araştıran hukukçuları ve diğer uzmanlarıyla birlikte bir kapalı sisteme dönüşmüştü. Modern hukuk ise bu aşamada belli bir grup ve toplulukların değersel inançlarından ayrılıp kendine yeterli ve etik bakımından tarafsız bir mekanizma olarak yeniden kurulduğu bir özerkleşme sürecine girdi.⁷² (Aynı bilim veya sanat örneğinde olduğu gibi.) Yani modern hukuk, moderniteyle uyumlu ve tutarlı alarak düalist ve objektivist bir tarzda değerlerden ayrıldı. Hukukun soyut normu değerlendirirken bağımsız olmaması ve modern hukukun zulüm aracı haline gelmesi ve hukuk sisteminin bürokratikleştiği, postmodern bir anlayışla vurgulanır

Hukukun ahlaki düşünce yapısı olmayıp birbirine bağlı ve mantıksal tutarlılığa sahip normların bir sistemi olarak kapalı ve kendine gönderme yapan bir bütünlük oluşturduğuna duyulan düşünceyle birlikte, hedefi; iyiliği

teşvik etmek değil, kendi tutarlılığını korumak ve artırmak olan bir hukuksallıkta bazı kaynaklarda görebildiğimiz kadarıyla gündeme oturur.⁷³ Postmodern radikal bir zihne göre; hukuk biliminin görevi hukuka saflık kazandırmak ve düzen yasasını açık seçik sınırlarını ve denetim altında tutulan kontrol noktalarını dayatmaktır. Postmodernler hukukta tayin edici bir anlam olmadığını ileri sürer ve bu alanda akla dayalı hakikat iddialarının olabirliğini sorgularlar. Postmodern hukuk etiği, aynı zamanda hukukun kendi içinde estetiğinin, dil, retorik, hayal gücü ve duyuların kurucu güçlerinin işlemlerinin de yer aldığı konusunda ısrarlıdır.

“Olumlayıcı” (kavrama takılıp kalmayın) postmodernistler içinse, hukuk, siyasi, öznel, tartışmaya açık bir şeydir. Kişisel yorumlardan ibarettir. Herhangi bir yorumun gerçekten de meşru sayılmayacağını belirtirler.

Hukuki metinlerin “özündergeli”(kendi kendisine giden) olduğu söylenir ve tıpkı edebî metinler gibi bu metinlerin de anlamı belirlenmemiştir. Hukuksal metinler dilsel olarak görelidir ve hiçbirini ayrıcalıklı sayılmayacak olan sayısız yoruma tabidir. Çünkü tüm diğer postmodern diller gibi hukuk dilinin de bir anlamı yoktur. Yazarın otoritesini ve yorumun otoritesini sorgulayıp hukuki kararların keyfi olduğunu ileri süren postmodernistler, hukukî yorumların otoritelerini yorumlayıcı cemaatten alacağı bir kurallar sistemini öngörürler ve bir hukuk cemaati kavramı türetirler. Bu hukuk cemaati kolektif eylem içinde üretilir.⁷⁴ Modern rasyonelite fikri yerini çok sayıda denetlenemeyen mini irrasyonelitelere bırakmaktadır⁷⁵ ve bu cemaat/irraasyonalite içinde ise kararlar mahalli toplumsal uygunluk kurallarına, verildikleri cemaat içindeki toplumsal hayatın niteliğine, işlerindeki etkisine ve politik ikileme göre anlam kazanır. Hukuk; birleştirici, düzenleyici ve sınırlayıcı olarak çözümlenmez, zira modern tecrübenin öğrettiği gibi artık toplumsal ahengin soyut yasalarla teminat altına alınması düşünülmez

⁷³ Steven Cannor, *a.g.e.*, s. 107.

⁷⁴ John Murpy, *a.g.e.*, s. 202.

⁷⁵ Madan, Sarup, *Postyapısıcılık ve Postmodernizm*, Ark Yay., 1997, s. 123.

⁷² Steven Cannor, *Postmodernist Kültür*, çev.: Doğan Şahiner, Yapı Kredi Yay., 2001, s. 100.

Postmodernite koşulları hukukun birliğini sağlamanın ve farklılıkları uzlaştırmanın olduğunu bir daha geri getirmemek üzere ortadan kaldırmıştır.⁷⁶ Hukukun etik ilişkileri, hukukun kendi pratiklerinin biçim ve yerlerinde ortaya çıkmalıdır.

Eleştirel yaklaşım ve pragmatik yaklaşım, (Stanley Fish ve Rotry'i unutmayalım) yukarıdaki görüşlerle paralel olan; merkezinde hukukun kendisini ve işlemlerini evrenselleştirme yönündeki modernist eğilimin bir reddi ve toplumsal eleştirinin bu evrenselleştirmeyi taklit etme eğilimindeki biçimlerinden sakınma çabası içindedir. Buna göre, hukuk sosyal realiteye yakınlaşacak ve sosyal realite de hukuka yakınlaşacak.

Bazı radikal görüşler, yorumlama tekelinin kimsede olmadığını, hukukî kararların sürekli akış süreci içinde bulunduğunu hukukun sosyal bir talimat değil, yapıbozum faaliyetleri çerçevesinde anlamlandırılacak bir dil olduğu şeklindedir. Postmodern insan, felsefeci konumundadır. Daha önceden belirlenmiş kurallar tarafından yönetilemez, benzer kategorilerin metne ya da çalışmaya uygulanmasıyla belirleyici bir yargıya göre yargılanamazlar.⁷⁷ Artık olgular, bilinen kategoriler uygulanarak kesin bir yargılamaya tâbi tutulmaz. Her şey bulunduğu ortam için geçerli bir kendinde şeydir. Hukuk dahil.⁷⁸

Sonuç

Görüldüğü üzere postmodernizm, bizatihi bir sistem olmayıp, üzerine düşünsel, genel geçer olarak tam mutabık olunamayan, teoriyi ve kavramsallaştırmayı reddeden, yapısında olduğu gibi varlığı da belirsiz, yönsüz bir kavramdır. Belki anlamaya değil, anlamlandırma-ya müsaittir. Bazen bir kültürel mantık, bazen bilginin bir durumu, bazen yeni bir toplumsallık aşaması, bazen modernliğin kendi üzerine düşünmesi, kendini irdelemesi hali, bazen modernizmin radikalleşmesi, bazen yeni bir tür tutuculuktur. Zira Habermas-Lyotard tartışması, Derrida'nın post radikal refleksi,

Kellner'in radikal eylemciler kuşağı için yaptığı analizleri, Neo marksist Jameson'un postmodern kültür perspektifi, bir başka sol Eagleton'ın tamamen ters anti postmodern tutumları, Frankfurt Okulu vs.lerin karşıt tutumları, bunun yanında modernlikle de arasında fark olup olmadığı, bu farkın uygunca farklılaşp farklılaşmadığı, ya da postmodernin kendisinin bu farklılaştırmaya gelmeyerek veya kendi teorisini bile reddederek varlığını ispatladığı iddiaları, sonuç olarak bize bir tek ve basit bir postmodernitenin olmadığını gösterir. Postmodernin yapısında bulunan kavram ve ifadelerin yetersiz ve oynak olduğunu gösterip, teoriyi reddeden ilk post-modern, postmodernin kendisidir. Postmodernite Roma'daki çok başlı canavar olan Lanus'u andırır tarzda bazen birbirinden çok farklı olabilecek şekilde farklı bağlam ve anlamlarda kullanılır. Bazı postmodernler tamamen yeni olduğu halde bazılarının ise moderniteden farkı yoktur.

Her postmodern okuması veya yazması hatta her postmodernite kelimesi zorunlu olarak yeni bir postmodern okuması ya da yazmasıdır. Hatta postmoderne göre her postmodern okuması, yazması yanlış bir okumu veya yazmadır. (Tepki postmodernizmi, direniş postmodernizmi, pleo modernizm, neo modernizm, anti modernizm, radikal modernizm, muhafazakar modernizm)

Birçok tartışma ve ayrıntısı olmakla birlikte, genel olarak postmodernite, modernitenin içinden rahatça sıyrılıp başka bir çağ başlatmış değildir. Ama bunun yanında tamamen modern içinde sıkışıp kalmış bir kuram da değildir. Postmodernizmle modernizm arasındaki ilişki bir, "konversalizm" ilişkisidir. Postmodern, modernden beslenir ama ona zarar verir. Postmodernizm Heller ve Feher'in vurguladığı gibi her bakımdan modernite üzerinde bir asalak konumundadır. Modernliğin aşırılı ve açmazlarıyla yaşar ve beslenir.⁷⁹ Tüm bu tartışmaları ve kafa karışıklığını biz postmodern paradoksu olarak adlandırıyoruz ki; doğru, tutarlı ve anlamlı bir cümle olarak; postmodernizm; ne vardır/modernizmdir, ne yoktur/modern olmayandır, veya hem postmodern, hem de modern de ne post-

⁷⁶ Steven Connor, *a.g.e.*, s. 107.

⁷⁷ Sezgin Kızılcıkelik, *a.g.m.*, s. 88.

⁷⁸ Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, 1993, s. 190.

⁷⁹ Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev.: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yay., s. 67.

modern/modern olmayan ne de postmodern olmayan/modern'dir

Tüm tahlillerin tek başına doğru olması saklı, postmodernite ve modernite ilk tespit-te birbirinden çok farklı, sondan bir önceki tespit-te birbirine benzer, son tespit-te de birbirinden farksızdır. Kendini tanıtırma ve tanımlama konusunda müthiş bir direngenlik gösterip, son kertede her şey mübah deyip, Habermas'ın muhafazakar ithamlarını haklılaştıracak derecede, çıkışındaki tepkisellik yerine yapısında bulunan "metabolik bozukluk" dolayısıyla geldiği nokta olarak umur-samazlığa neden olan postmoderniteyi, batının yaşadığı kaçınılmaz bir ruh durumu, batılı zihnin bilinçaltının mutlak sorun çıkarması olarak görüyoruz. Modernite Bauman'ın deyimiyle sınır boyu uygarlıydı. Yani ilk baştaki hedeften uzaklaşması, yıkılması için yetiyordu. Ama postmodernite ise yani belirsizlikler çağı, açık uçlu doğası dolayısıyla tarihte gezinmek suretiyle ontolojik güvensizliğin sonsuz tehir edildiği kılıktan kılığa girmenin diğer adıdır. Kabaca postmodern denen "hikaye", moderniteyle arasında, Terminatör 2 deki civa adamları (T1000) daha zayıf model "T 800" arasındaki fark kadar bir fark bulunana, Baudrillard'ın deyişiyle temeli lanet ve moral bozukluğu olan batının içindeki tanrı tanımaz virüsün metamorfoz geçirerek bir tür aforizmatik salınımdan sonra başka bir DNA düzleminde metastas yapmasıdır.

Ahlakı idealize etme ideali olmayan hukuk tarafından başı boş bırakılan insan fitratı boşluk kaldırmayacağı için arzuya sevk olunur. Ama arzunun tatmini değil, arzunun arzuyu sonuçladığını modern mantık bize göstermiştir. Postmodernitede ise hukuk, arzulara yeni arzular üretmekle meşgul olur.

Postmodernitenin ötekilere yaptığı, çözümlenme gücünü ellerinden alıp, bunu olanaksızlaştırmak⁸⁰, tarihsel olarak kendilerini konumlandırma yetilerinin kazanılmasını, yani kendilerini gerçekleştirmelerini ve otantikliğin muhafazasını sofistikece engellemektir.⁸¹ Tersinden okursak da postmodernite, ötekilere yönelik süpürülmüş benliği geri kazanmak

için kendi kavrayış, algılayış, temsil ediliş, yorumlayış ve tanımlayış biçimlerini tekrar kazanma yönünde bir davettir aynı zamanda.

Postmodernizm 90'lı yılların başında çok tartışıldı. Birikim dergisinde, varlık dergisinde, bilgi ve hikmet dergisinde, toplum ve bilimde, defter ve dergah gibi dergilerde tabloid mantıkla gündeme alınmıştır. Postmodernizm gizemli, ve hafif mistik bir şey olarak karşılanmıştır. Bilinmeyen, ama bunun yanında bilinmeyen şeylere yapılandırılan bir kavram olmuştur. "Ben bilmem ama çok postmodern bir durum"ların olduğu dönemlerde batılı üretimi olan tüm postlar, sadece tüketilmiş, ithal ve ucuz "dışarı" malzemelerle tartışıl-gelmış ve sadece kavramın üretildiği yer kodlarıyla bir eleştiri getirilebilmiş, sonuçta da tarihsel bir furya olarak dergilerde istirahataya çekilmiştir

Bilgi ve hikmet dergisinde çıkan; Medine Vesikası çerçevesinde yeni bir çoğulcu toplum kurma ve çok hukukluluk arayışları belli bir dönem ses getirmiş, daha sonra yapılan tartışmaların postmodernist bir çoğulculuk anlayışı doğrultusunda olduğu görüşüyle bu tür ortak yaşam ve çok hukuk tartışmaları postmodern olarak yaftalanmıştır. Biz burada o yıllarda yapılan bu tür tartışmalara girmedik, ve bir olay değerlendirmesi yapmadık.⁸²

Nasıl ki postmodernizm, bir anlamda araba-geçip gidilen modernlikten sonra dikiz aynasından arkaya bakmaksa, postmodern bir hukuk da geniş perspektifte; yaşanan, tatbik edilen, tecrübe edilen, muhatap olunan hukuk hakkında yüksek soyutlama ve jargonda düşünmek ve tartışmaktır. Özetle ve saf bakışla söylersek; modern devletin uzamına dahil olup modern paradigmadan beslenen modern hukuk, postmoderniteyle birlikte beslenme kaynağını değiştirmiş, postmoderne uygun olarak küçülme, yerelleşme, tikelleşme, merkezsizleşme tirendine girmiştir. Analitik olarak da modern zihnin değişimi ve yeni imaj bombardımanları sonucu kendi gerçekliğini gözden geçirerek, deyim yerindeyse "allak bullak" olmuş, ahlak-hukuk ayrılığının son kertesi olarak da sorunları çözmeye

⁸⁰ Ziyaüddin Serdar, *a.g.m.*, 07.08.1995

⁸¹ John Zerzan, *Gelecekteki İlkel*, çev.: Cemal Atilla, Kaos Yay., 2000, s. 69.

⁸² Bu tartışmaların analizi için bkz.: Dursun Çiçek, *Postmodernizmin İslamcılar Üzerinde Etkisi, Türkiye Örneği*, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1997.

kapasitesi baltalanarak postmodern ironi karşısında ciddiyetini muhafaza edemeyerek kendini ifade edecek bir zemin ve mekan arayışına koyulmuştur.

Her şeyi kendine alıp yamamakta üzerine olmayan postmodernite, hukuksal bir sistem için tüm özneler arası halim-selim ilişkileri eski otantik hukuksal kaynağından kopararak hukuksal sisteme adapte edebilme arayışı içindedir.

Her ne kadar günümüz Türkiye'si hukuk sistemi, ahlak ve hukuku ayırtırsa ve sözüm ona içsel ve dışsal yaftalamasıyla birbirindeki gerilmesi gereken bağı koparsa da fiili olarak muhatap olduğumuz hukukun toplumsal geleneklerden gelen ve kök paradigmalardan beslenen bir ahlak üzerine temellendiğini görmekteyiz.

Postmodern perspektifin bize bir kez daha gösterdiği belki tek şey; hukukun üstünlüğünü tartışmak faydalı ve verimli değildir ki bu tartışma kapalı devredir. Hukuk ise yapısından gelen işleviyle, basitçe, olumlayarak ya da olumsuzlayarak, olumlayıcı veya olumsuzlayıcı "akıl" oluşturur. Yaşanan gerçekliği meşrulaştıran en önemli şey gerçekliğin önerdiği hukuktur. Fakat ilk tartışacağı, bir şeyin tartışılıp tartışılmayacağına karar verip, gündeme alınacakları seçmek olan hukuk, gerçekliği sorgulamak ve meşruiyetini tartışmak durumundadır. Zira hukuku dönüştürebilme yetisi hukukun meşruluğunu sorgulamayla olabilir.

Sosyal teoride meydana gelen krizi ve fertler arası kafa karışıklığını giderecek ve sosyal bilimleri yeniden anlamlandırarak, kodları yeniden sabitleyip, anlam haritalarına göre paradigmatik (ideolojik/değersel) bir sosyal bilim dilinin sınırlarını zorlamak sosyal teorisyenler kadar hukukçuların da görevidir. Bu meyanda hukukçu olarak sosyal bilimlerdeki gelişmeler sonucu etkilenen bir hukukla etkilenme ya da etkin bir hukukla sosyal bilimleri etkileme iki farklı sonuç olarak gözüküyor.

Paradigma içi bir hukukun paradigmanın tüm söylem ve stratejilerine yansımaları gereğini düşünüyor, söylemlere karşı direniş fikrinin, söylemlere karşı çatışma fikrinin, kısacası tüm dış söylemlere karşı stratejik hamle fikirlerinin yöntemini, usulünü, tüm kurallarını,

kodlarını, kısaca hukukunu; kendi otantik metinlerimizden keşfedip yeniden icat etmenin gerekliliğine inanıp, bu konuda kafa yorma gerekliliğini duyuyor, tüm sosyalitemizi ve siyasalımızı hukukileştirmenin gereğine inanıyoruz. Bu bağlamda demokrasi tartışmalarının, sivil toplum, kamusal alan tartışmalarının, öncü kadro veya yeni bir sosyal bilim tartışmalarının, modernite ve postmodernite tartışmalarının cemaat ve cemiyet tartışmalarının, geleneğin ihyası tartışmalarının diğer ortamlar yanında, hukuki perspektiflerin de konuşturulacağı ve muhabbetin canlı tutulacağı hukuki platformlarda da, yere sağlam basacağımız bir vasat üzerin(d)e tartışılması gereğini düşünüyor, çağa göre mevzilenip, hamle geliştirmiş kendi hukuk mantığımızın⁸³ tekraren sahici ve sahih olarak tarih sahnesine çıkmasıyla da talihimizin tarih sahnesine çıkacağına yürekten inanıyoruz

İşbu metnin bu çabalara vesile olması dileğiyle...

Kaynakça

Dergiler

- Ahmet Ulvi Türkbağ , "Postmodernite ve Hukuk İdealleri" *Doğu-Batı dergisi*, Sayı. 13.
- Ali Yaşar Sarıbay, "Postmodernite ve Kültür Olarak İslam" *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 25/ kış /1993
- Arus Yumul, "Modernizm, Postmodernizm ve Öteki", *Karizma dergisi*, 1993, Yaz.
- Dana R. Villa, "Postmodernlik ve Kamusal Alan" *Cogito dergisi*, 1996, Yaz.
- Dilek Doltaş, "Postmodernizm, Aporie ve Logos" *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı. 41.
- Ernest Wolf Gazo, "Postmodernizmin Aydınlanmayı Eleştirisi" *İslami Araştırmalar dergisi*, no. 1, 1992
- Jean Baudrillard, "Çılgınlığı Globalizm Üretiyor", *Umran dergisi*, sayı: 90.
- Mithat Sancar, "Şiddet, Devlet Tekeli ve Hukuk", *Doğu Batı dergisi*, Sayı: 13.

⁸³ Böylesi bir hukuk mantığı için bkz.: Muharrem Balcı, *Hukuk Mantığı*, Özgür-Der Eğitim Dersleri, Kasım 2001.

- Sezgin Kızılcılık, Postmodernizm: "Modernlik Projesine Bir Başkaldırı", *Türkiye Günlüğü dergisi*, 30 Ekim 1994.
- Yusuf Kaplan, "Medya Uygarlığı: 'Post İslam' ve Postmodernizm(in) Konumlandırılması", *Der-gah dergisi*, 1993, Mart.
- Ziyaüddin Serdar, "Postmodern düşüncede yabancı", Çev. N. Öztürk, *Yeni Dergi*, sayı: 4, 1994.

Kitaplar

- Ahmet Akbar, *Postmodernizm ve İslam*, Cep Kitapları Yay, İstanbul.
- Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yay, İstanbul, 1994.
- Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yay, İstanbul.
- Buhr M Schrodeer, *Aydınlanma Hareketi ve Felsefesi*, Çev. V. Atayman, Birikim Yayınları, İstanbul, 1984.
- Christopher Pierson, *Modern Devlet*, Çev. Dilek Hattatoğlu, Çiviyazısı Yay, İstanbul, 2000.
- Dursun Çiçek, *Postmodernizmin İslamcılar Üzerinde Etkisi, Türkiye Örneği*, Rey Yayıncılık, Kayseri.
- F. Jameson; F. Lyotard; J. Habermas; *Postmodernizm*, Der. Necmi Zeka, Kıyı Yay, İstanbul.
- Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, İmge Yay. İstanbul, 1999.
- J. F .Lyotard *Postmodern Durum*. Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yay, Ankara, 1994.
- John Zerzan, *Gelecekteki İkel*, Çev. Cemal Atila, Kaos Yay, İstanbul.
- John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Eleştirisi*, Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay. İstanbul.
- Madan, Sarup, *Postyapısıcılık ve Postmodernizm*, Ark Yay, İstanbul, 1997.
- Muharrem Balcı, *Hukuk Mantığı*, Özgür-der Eğitim Dersleri, İstanbul.
- Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, Vadi Yay. Ankara, 1997.
- Pauline Morie, *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, Ark Yay, İstanbul.
- Richard Eppighanesi, *Postmodernizm*, Milliyet Yay. İstanbul.
- Steven Cannor, *Postmodernist Kültür*, Çev. Doğan Şahiner, Yapı Kredi Yay, İstanbul, 2001.
- Steven Best, Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay, İstanbul, 1991.
- Veli Urhan, *Kişiliğin Doğası*, Vadi Yay, Ankara, 1998.
- Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay, 1993.
- Zygmunt Bauman, *Yasakoyucular ve Yorumcular*, Çev. Kemal Atakay, Metis Yay. 1996.
- Ziyaüddin Serdar, *Postmodernizm ve Öteki*, Çev. Gökçe Kaçmaz, Söylem Yay. 2001.